

मेहता मराठी ग्रंथजगत

जून, २०२४

पृष्ठे ६८ किंमत : रु.१५

वर्ष चोविसावे

अंक सहावा

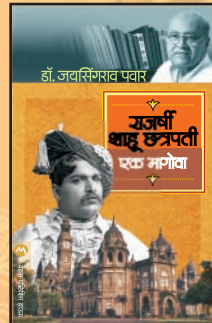
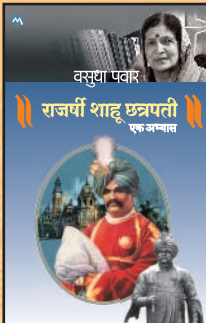
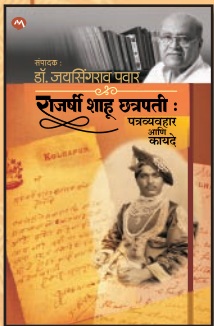
जयंती :

२६ जून,
१८७४

स्मृतिदिन :

६ मे,
१९२२

॥ राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज ॥

साहित्य पुरस्कारासाठी आवाहन

‘मेहता पब्लिशिंग हाऊस’चे संचालक श्री. सुनील मेहता यांच्या स्मृतिप्रीत्यर्थ सन २०२४ पासून ‘प्रकाशक सुनील मेहता साहित्य सृजन पुरस्कार’ देण्यास सुरुवात झाली. या पुरस्काराची घोषणा १० जानेवारी, २०२३ रोजी डॉ. किरण बेदी यांच्या उपस्थितीत करण्यात आली होती. या पुरस्काराचे स्वरूप खालीलप्रमाणे असून साहित्य क्षेत्रात प्रथम प्रकाशनास प्रोत्साहनपर हा पुरस्कार दिला जाणार आहे.

‘प्रकाशक सुनील मेहता साहित्य सृजन पुरस्कार’

सर्वोत्कृष्ट
कादंबरी

₹ ३०,०००/-

सर्वोत्कृष्ट
कथासंग्रह

₹ २०,०००/-

पुरस्कारासाठी अर्ज करण्यासंदर्भात प्राथमिक नियम व अटी :

- १ जानेवारी, २०२४ ते ३० सप्टेंबर, २०२४ दरम्यान प्रकाशित झालेली लेखकाची पहिली कादंबरी किंवा कथासंग्रह या पुरस्कारासाठी ग्राह्य धरली जाईल.
- अर्ज स्वीकृतीची अंतिम तारीख : १ नोव्हेंबर, २०२४ पर्यंत
- पात्र इच्छुकांनी पुस्तकाची एक प्रत, संपूर्ण परिचय, संपूर्ण माहिती (नाव, पत्ता, संपर्क क्रमांक) आणि फोटो दिलेल्या पत्त्यावर पाठवावे.

या पुरस्काराची घोषणा जानेवारी २०२३ मध्ये केली गेली असून १२ जानेवारी, २०२५ रोजी श्री. सुनील मेहता यांच्या स्मृतिदिनी पुरस्काराचे वितरण केले जाणार आहे.

मेहता मराठी ग्रंथजगत

◆ जून २०२४ ◆ वर्ष चोविसावे ◆ अंक सहावा

संपादक

अखिल मेहता

संस्थापक संपादक

शंकर सारडा

संपादन साहाय्य

प्रतीक येतावडेकर

अंकाची किंमत १५ रु.

वर्गणी मनीऑर्डरने अथवा

ऑनलाइन पाठवावी.

प्रसिद्धी :

दरमहा ११ तारखेस

मांडणी-अक्षरजुळणी

मेहता

पब्लिशिंग

हाऊस

— अनुक्रमणिका —

संपादकीय	४
पुरस्कार	७
वितरकाच्या नजरेतून	१०
पुस्तकाच्या पानांतून	
का कराचं शिकून?	१४
द मंकीज रेनकोट	२२
दि कृष्णा की	३२
ऑशविट्झच्या लहानग्या पोरी	३८
ऑशविट्झचा फोटोवाला	४४
अभिप्राय	५२
दिनविशेष	६०

संपादक-मुद्रक-प्रकाशक : अखिल मेहता,

१९४१ सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड, टेलिफोन भवनसमोर, पुणे ४११ ०३०

फोन : ०२०-२४४७६९२४/२४४७५४६२ । E-mail : mmgi@mehtapublishinghouse.com

'मेहता मराठी ग्रंथजगत' हे मासिक मालक, मुद्रक व प्रकाशक अखिल सुनील मेहता यांनी जय गणेश ऑफसेट, २०/१डी/१अ, सोमवार पेठ, महाराजा लॉज मागे, पुणे- ४११०११ येथे छापून, १९४१ सदाशिव पेठ, पुणे - ४११०३० येथे प्रसिद्ध केले. संपादक - अखिल सुनील मेहता.

'Mehta Marathi Granth Jagat' monthly is owned, Printed & Published by Akhil Sunil Mehta, Printed at Jai Ganesh Offset, 20/1D/1A, Somvar Peth, Behind Maharaja Lodge, Pune - 411 011 & Published at 1941, Sadashiv Peth, Pune - 411 030. Editor - Akhil Sunil Mehta.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४ । ३

संपादकीय

लोकराजा राजर्षी शाहू रयतेचा राजा

छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या दोन गाद्या महाराष्ट्रात आहेत. सातारा व कोल्हापूर. या दोन ठिकाणांहून स्वराज्याचा कारभार चालवला गेला. सातारा येथे छ. संभाजीराजे यांचे वंशज व कोल्हापूर येथे छ. राजाराम महाराज व रणरागिणी महाराणी ताराबाई यांचे वंशज आहेत. शिवकालापासून ते समकालापर्यंत या दोन्ही ठिकाणी राज्याचे अधिपती म्हणून ज्या-ज्या व्यक्ती अधिकारपदावर आल्या त्या सर्वांनी लोकहिताचे निर्णय घेऊन रयतेशी असलेली बांधिलकी जपलेली आपण पाहतो. तत्कालीन करवीर संस्थान व सध्या कोल्हापूर म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या संस्थानात छत्रपती घराणे व त्यांचे अधिपती यांनी छ. शिवाजी महाराजांच्या परंपरेला साजेशी सामाजिक व सांस्कृतिक बांधिलकी जपलेली पाहायला मिळते.

कागलकर-घाटगे घराण्यातून दत्तक घेतले गेलेले पूर्वाश्रमीचे यशवंतराव घाटगे होत. २ एप्रिल, १८९४ रोजी संस्थानचे अधिपती म्हणून राजर्षी शाहू महाराज

यांनी अधिकारपदाची सूत्रे ताब्यात घेतली. अवघ्या विसाव्या वर्षी ही जबाबदारी त्यांनी घेतली व यशस्वीपणे पेलली. राज्यकारभार हातात घेतल्यानंतर त्यांनी जो जाहीरनामा प्रसिद्ध केला, त्यात त्यांनी रयतेला केलेले जाहीर आवाहन खूप बोलके आहे. ते आवाहन खालीलप्रमाणे-

‘आमचे प्रजाजन सदा सुखी व संतुष्ट असावेत. त्यांच्या हिताची एकसारखी अभिवृद्धी होत जावी व आमच्या संस्थानचा सर्व बाजूंनी अभ्युदय व्हावा, अशी आमची उत्कट इच्छा आहे. यासाठी सर्वांच्या उज्वल राजनिष्ठेची व सहकार्याची आम्हास आवश्यकता आहे.’

संस्थानातील जनतेच्या हिताचे निर्णय घेऊन, ते राबवून राजा हा प्रजाहितदक्ष आहे या प्रकारचा विश्वास रयतेच्या मनात प्रस्थापित केला. १९०२ सालच्या संस्थानच्या जाहीरनाम्यात आरक्षण संदर्भातील हुकूम काढून त्याची अंमलबजावणी यशस्वीपणे केली. विशिष्ट वर्णांची असणारी मत्तेदारी व त्यातून निर्माण होणारी आव्हाने यावर एक तोडगा या माध्यमातून निघाला. आज आपण आरक्षणाबाबत जे काही ऐकतो, पाहतो त्याचा विचार करता स्वातंत्र्यपूर्व काळातील राजर्षी शाहू महाराजांचा हा निर्णय त्यांच्या दूरगामी विचारांचा व दृष्टिकोनाचा पुरावाच म्हणावा लागेल. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांना रयत शिक्षण संस्था काढायच्या वेळेस सढळ हाताने मदत करणारा लोकराजा म्हणजेच राजर्षी शाहू महाराज. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना विलायतेस जाण्यासाठी अर्थसाहाय्यदेखील शाहू महाराजांनी केले. बहुजन उद्धार हे ध्येय डोळ्यांसमोर ठेवून काम करणारा, राज्यकारभार करणारा हा रयतेचा राजा होता.

कोल्हापूर हे कलापूर म्हणूनही प्रसिद्ध आहे. या कोल्हापुरात वेगवेगळ्या कलांना राजाश्रय देऊन त्यांची जोपासना करणारा कलाप्रेमी राजा म्हणून एक वेगळी ओळख राजर्षी शाहू महाराजांची होती. आबालाल रहिमान यांच्यासारखा चित्रकार, अल्लादिया खाँ यांच्यासारखा गायक, शीघ्र कवी लहरी हैदरसाहेब, बालगंधर्व,

बाबूराव पेंटर, दत्तोबा दळवी इत्यादी लोकांच्या कला जोपासणारा एक रसिक राजा अशीही त्यांची प्रतिमा होती.

पूर्वीचा करवीर गायन समाज व सध्याचा 'गायन समाज देवल क्लब' या संस्थेला जागा व सहा हजार रुपयांची देणगी देऊन संगीत क्षेत्रात काम करणाऱ्या संस्थेलाही राजाश्रय दिला.

हे करत असताना कुस्ती, साठमारी, शिकार यांसारखे शौक जोपासणारा एक कलंदर असा राजा, या सोबतच गंगाराम कांबळे नावाच्या इसमाला हॉटेल काढून देऊन स्वतः तिथे चहा घेण्यास जाणारा, सामाजिक समतेचं बीज पेरणारा लोककल्याणकारी राजा, अशी एक ना अनेक रूपं या लोकराजाची कोल्हापूरच्या जनतेला तसेच महाराष्ट्रातील जनतेलाही ज्ञात आहेत.

सामान्य मुलांच्या शालेय शिक्षणाची सोय व्हावी यासाठी कोल्हापूर संस्थानात विविध समाजाची बावीस वसतिगृहे स्थापन केली. प्रिन्स शिवाजी मराठा बोर्डिंग, नामदेव समाज बोर्डिंग, सुतार समाज बोर्डिंग इत्यादी आपल्याला पाहायला मिळतात. छत्रपती शिवाजी महाराज व छत्रपती ताराराणी यांची मंदिरेही त्यांनी बुधवार पेठेतील ब्रह्मपुरी येथे उभारली. आपल्या पूर्वजांच्या स्मृतिप्रीत्यर्थ श्रद्धाभावनेने छ. शिवाजी महाराज व छ. ताराराणी यांचे वार्षिक रथोत्सवही सुरू केले. जे आजही छत्रपती घराण्यातील वारसांकडून सालाना साजरे केले जातात. आपल्या पूर्वजांचे असे स्मरण करणारा राजा विरळाच म्हणावा लागेल.

येत्या २६ जून रोजी या लोकराजाची १५०वी जयंती. समतेचा पुरस्कर्ता असलेल्या बहुजन उद्धारक राजर्षी शाहू महाराजांना जयंती निमित्त विनम्र अभिवादन!!

आश्विन
मेहता

पुरस्कार

मसाप पुरस्कार

पुणे - महाराष्ट्र साहित्य परिषदेच्या पुरस्कारांचं वितरण करण्यात आलं. सुधीर गाडगीळ यांना 'विशेष ग्रंथकार पुरस्कार' प्रदान करण्यात आला. तसेच ज्ञानदा नाईक यांना 'ग. ह. पाटील पुरस्कार'ने सन्मानित करण्यात आले. महाराष्ट्र साहित्य परिषदेच्या वर्धापन दिनी एस.एम. जोशी सभागृहात हा समारंभ पार पडला. सुधीर गाडगीळ आणि ज्ञानदा नाईक यांचे मेहता पब्लिशिंग हाऊसतर्फे मनःपूर्वक अभिनंदन!

स्वा. सावरकर पुरस्कार

पुणे - पुणे मराठी ग्रंथालयातर्फे विज्ञानविषयक ललित लेखनासाठी दरवर्षी 'स्वा. सावरकर पुरस्कार' देण्यात येतो. या वर्षी हा पुरस्कार संजय ढोले यांच्या 'खुजाबा' या कथासंग्रहास प्रदान करण्यात आला. हा कार्यक्रम पुणे मराठी ग्रंथालयाच्या केशव सभागृहात २८ मे रोजी पार पडला. संजय ढोले यांचं मेहता पब्लिशिंग हाऊसतर्फे मनःपूर्वक अभिनंदन!

मेहता मराठी ग्रंथजगत

नवनवीन पुस्तकांच्या अद्ययावत माहितीसाठी
आजच वर्गणीदार व्हा.

आमच्या छपील अंकाची वर्गणी

त्रैवार्षिक वर्गणी ४५० रुपये

पंचवार्षिक वर्गणी ६०० रुपये

डिजिटल अंकाची वर्गणी

त्रैवार्षिक वर्गणी ३०० रुपये

पंचवार्षिक वर्गणी ४०० रुपये

Available on

amazonkindle

Google Play
Books

Find us on:
facebook®

<https://www.facebook.com/mehtapublishinghouse>

मेहता पब्लिशिंग हाऊस

टी बुक क्लब

आजच व्हा सदस्य,
निम्न्या किंमतीत
मिळवा पुस्तकं

- * ₹ ५० भरून 'टी बुक क्लब'चे सदस्यत्व.
- * दरवर्षी सहा लोकप्रिय पुस्तकांचे अनुवाद निम्न्या किंमतीत
- * योजनेतील सहाही पुस्तके घेणे बंधनकारक

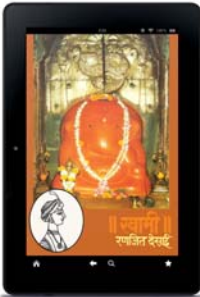
टी बुक क्लब योजनेतील 'क्लासिक्स'साठी खास सवलत!

₹ १०० भरून 'टी बुक क्लब' यादीतील कोणताही ८ किंवा सर्व पुस्तके एकाचवेळी निम्न्या किंमतीत मिळवा. पोस्टेज खर्च अतिरिक्त.

फोन : (०२०) २४४७६९२४ 📞 ९४२०५९४६६५

सदस्यत्वासाठी ऑनलाइन लिंक -

www.mehtapublishinghouse.com/memberships.aspx

नाहीत स्कॅन केलेली पाने
किंवा नाहीत पीडीएफ्स...

मराठीत प्रथमच,

खरीखुरी **eBooks**

युजर फ्रेंडली, वाचायला सोपी, सोयीस्कर -
थेट तुमच्या कॉम्प्युटर, आयपॅड,
किंडल आणि अॅन्ड्रॉइड टॅब्लेटवर!

available on :

amazonkindle

Get it on
Apple Books

Google Play
Books

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४ | ९

वितरकाच्या नजरेतून

बुकविश्वच्या माध्यमातून पुस्तकविक्रीची सुरुवात २०१६ साली नारायणगावला एका छोट्या फ्लॅटमध्ये झाली. ग्रामीण भागात साहित्यप्रसार हा उद्देश होता. याआधी तोरणा इन्फॉर्मेटिक्स नावाने आय. टी. फर्म आम्ही चालवत होतो. ई-कॉमर्समध्ये आपणही उतरावं या हेतूने बुकविश्वचा उदय झाला. तोरणामध्ये क्लायंट्ससाठी वेबपोर्टल तयार करताना, ग्राफिक्सचे डिझाइन करताना, सोशल प्रमोशन करताना किंवा ई-कॉमर्ससाठी काम करताना याच गोष्टी आपण आपल्यासाठी-देखील करू शकतो, या विचाराने बुकविश्व तयार झालं. मार्केटिंगमध्ये नवनवीन संकल्पनांचा वापर, गोष्टी अचूक करण्यासाठीची धडपड आणि सादरीकरणाच्या नवनव्या संकल्पना या जोरावर जिथे सुरुवातीला महिन्याला एक ऑर्डर यायची तिथे आज बुकविश्व महिन्याला सरासरी वीस हजार पुस्तके विकत आहे. ग्राहकांचे समाधान या एका ध्येयावर बुकविश्व दररोज काम करत आहे. त्यामुळेच आम्हाला गुगल मॅप, फेसबुक या ठिकाणी ग्राहक फाइव्ह स्टार देऊन गौरवत आहेत व याचा आम्हाला अभिमान आहे. अजूनही आम्ही आमच्या कामात, ग्राहकांच्या सेवेत, पुस्तकांच्या विपणनामध्ये सतत नवनवे बदल करत आहोत, जेणेकरून मराठी वाचक दिवसेंदिवस वाढत जातील. सुरुवात करताना प्रत्येक व्यवसायिक चाचपडत असतो, त्याचप्रमाणे आम्हीदेखील ऑनलाइनबरोबरच पुस्तक विक्रीचे नवनवीन प्रयोग करून पाहत होतो. कधी सातारा ग्रंथ महोत्सव, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन तर कधी अगदी कृषिप्रदर्शनात पुस्तके विक्रीसाठी

मांडली गेली; परंतु कधी प्रतिसाद मिळायचा, तर कधी तोटा व्हायचा. चिकाटीने विक्रीचे नवनवीन प्रयोग करणं एवढंच माहीत होतं. विक्रीच्या प्रयोगातून एकतर यश येई किंवा अनुभव. तोटा हा तर व्यवसायाचा भागच असायचा; परंतु या सर्व अनुभवातून सुधारणा करत आम्ही आमच्या कामात आणि त्याच्या पद्धतीत प्रचंड बदल करत गेलो. मग हळूहळू गाडी रुळावर यायला लागली. लोक बुकविश्वकडून पुस्तकं घेऊ लागले. मराठीतील प्रकाशकांचे बरे-वाईट अनुभव आले. काही आमच्या पाठीशी ठाम उभे राहायचे तर काही आम्हाला विक्रेते म्हणून मान्यतादेखील देत नव्हते. त्यामुळे त्याचा सर्व परिणाम विक्रीवर होई. कालांतराने विक्रीतील आमचे प्रयोग यशस्वी व्हायला लागले आणि तेच प्रकाशक जवळचे मित्र झाले. व्यवसाय करताना अनेक समस्यांना सामोरं जावं लागतं; पण पुस्तकविक्री या व्यवसायाचं भाग्य असं आहे की या व्यवसायात येणाऱ्या सर्व समस्यांची उत्तरं आमच्याकडेच असतात - म्हणजेच पुस्तकात. कुठलीही समस्या आली, त्या विषयावरील पुस्तक काढलं की मिळालं उत्तर. जगात अशा प्रकारचा दुसरा व्यवसाय नसावा. पुस्तकविक्री या व्यवसायाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन हा जास्तकरून व्यावसायिक असायला हवा असं आमचं मत आहे. जेणेकरून आपण या व्यवसायात तग धरून राहू शकतो. व्यवसायाला किती पारितोषिके मिळाली किंवा किती लोकांनी गौरव केला यापेक्षा आपण किती पुस्तके विकली हे जास्त महत्त्वाचं आहे. विपणनाच्या नवनवीन संकल्पना घेऊन पुस्तकविक्री उत्तम करता येते, यावर आमचा विश्वास आहे. जुन्या वाचकांना नवीन पुस्तकांची ओळख करून देण्याबरोबरच आम्ही नवीन मराठी वाचक तयार करण्यासाठीदेखील प्रयत्नशील आहोत. बुकविश्वचा स्वतःचा ४० हजार मराठी कस्टमर डेटाबेस आहे. व्हॉट्सअप/ ई-मेल द्वारे नवनवीन पुस्तकांची माहिती त्यांना पाठवण्यात येते. बुकविश्वचे मूळ हे ऑनलाइन असल्यामुळे सर्व प्रकारच्या ऑनलाइन संकल्पना वापरण्यावर आमचा भर असतो. त्याचा आम्हाला विपणन, जाहिरात, निर्मिती या सर्वच गोष्टींत फायदा होतो.

बुकविश्वची सुरुवात वा. सी. बेंद्रे आणि रियासतकार सरदेसाई या इतिहासकारांच्या पुस्तकांच्या विक्रीबाबत उच्चांक गाठून झाली होती. त्यामुळे आमची सुरुवातीची ओळख 'ऐतिहासिक पुस्तकांची विक्री करणारे विक्रेते'

अशी होती; परंतु आता ती बदलून सर्व प्रकारच्या आणि सर्व विचारधारेच्या पुस्तकांची ऑनलाइन विक्री करणारे संकेतस्थळ अशी ओळख निर्माण करण्यात आम्ही यशस्वी झालेलो आहोत. नारायण धारप, शंकर पाटील, द. मा. मिरासदार, जी. ए. कुलकर्णी, शान्ता शेळके, व. पु. काळे, सुहास शिरवळकर, वा. सी. बेंद्रे, सेतुमाधवराव पगडी इत्यादी साहित्यिक आणि इतिहासकारांची पुस्तके आम्ही महाराष्ट्र, गोवा आणि इतर राज्यांतील मराठी वाचकांपर्यंत पोहोचवण्याचा प्रयत्न केला. त्याचबरोबर मराठीत येणाऱ्या नवीन लेखकांची पुस्तकेदेखील आमच्या ग्राहकांनी डोक्यावर घेतली. इतिहास, कादंबरी, माहितीपर हे मराठीत सर्वकाळ चालणारे विषय आहेत. त्यासंबंधी येणारी कुठलीही उत्तम साहित्य कलाकृती मराठीत मोलाची भर घालतेच; पण त्याचबरोबर आरोग्य, प्रवासवर्णने, लेखसंग्रह, बालसाहित्य, सामाजिक साहित्य हेदेखील आम्ही वाचकांपर्यंत पोहोचवण्यात यशस्वी झालो आहोत.

बुकविश्वच्या कामकाजामध्ये ए. आय. म्हणजे आर्टिफिशिअल इन्टेलिजन्सचा जेवढा शक्य तेवढा वापर करण्याकडे आमचा कल असतो. एखाद्या पुस्तकाबाबतचे मार्केटिंग कन्टेन्ट तयार करताना, त्याचे आकर्षक डिझाइन तयार करताना, नवनवीन कन्सेप्ट शोधताना, सर्व गोष्टी सोप्या करण्यासाठी आम्हाला ए. आय. खूप उपयुक्त ठरत आहे.

आज बुकविश्वची पुण्यात तीन वितरण कार्यालये आहेत. सदाशिव पेठ, शनिवार पेठ आणि एरंडवणेमध्ये. मराठी वाचकांसाठी बुकविश्वचे एक उत्तम असे पूर्ण व्यावसायिक असलेले संकेतस्थळ, यू ट्यूब चॅनल, व्हॉट्स अॅप चॅनल लवकरच येत आहे. मराठी वाचन प्रसारासाठी यांचा वापर करून वाचकांपर्यंत नवनवीन पुस्तके पोहोचवण्याचा आमचा उद्देश आहे. कॉम्प्युटर आणि मोबाइलच्या युगात मराठी पुस्तके, ज्यांनी मराठी माणसांचं आयुष्य समृद्ध केलं, तीदेखील पुढे जायला हवीत. मराठी साहित्य वाढलं तर मराठी भाषा वाढेल, हा विचारदेखील बुकविश्वचा प्रेरणास्रोत आहे. बुकविश्वच्या सर्व प्रकाशकांचे आणि ग्राहकांचे नक्कीच आभार मानायला हवे; कारण त्यांनी आमच्यावर विश्वास ठेवला. याच विश्वासाच्या जोरावर आम्ही मराठी साहित्याला विक्रीचं छोटंसं व्यासपीठ उपलब्ध करून देत आहोत.

— टीम बुकविश्व

नवी संहिता... नवा आशय...

खुलभर दुधाची कहाणी

सुनंदा अमरापूरकर

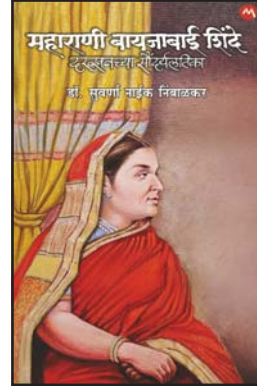
सदाशिव अमरापूरकर या नावातील जादू
उलगाडून सांगत असतानाच एका संयत
आयुष्याची जीवनकहाणी मांडणारं
आत्मकथन

किंमत : ५९०/-रु. | पोस्टेज ५०/-रु. | ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

महाराणी बायजाबाई शिंदे दख्खनच्या सौंदर्यलतिका

डॉ. सुवर्णा नाईक-निंबाळकर

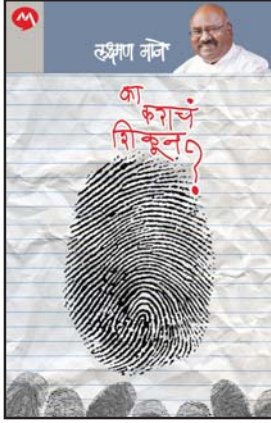
शिंदे घराण्यातील अद्भुत व्यक्तिमत्त्व आणि दख्खनच्या
सौंदर्यलतिका म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या बायजाबाई शिंदे यांचे
ओघवत्या शैलीतील चरित्र

किंमत : २८०/-रु. | पोस्टेज ५०/-रु. | ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४ | १३

पुस्तकाच्या पानांतून

का
कराचं
शिकून?

लक्ष्मण माने

शिक्षणाचा प्रवाह आमच्यापासून लांब... प्रवाहापर्यंत पोचलं तरी
भाकरीची मारामार... का कराचं मग शिकून?

इतिहास - न मिळणाऱ्या शिक्षणाचा!

‘गाव तेथे शाळा’ ही संकल्पना स्वातंत्र्योत्तर काळात काँग्रेसच्या सरकारने विकसित केली. कारण शिक्षण ही धर्मशास्त्राप्रमाणे ब्राह्मण वर्णाची हजारो वर्षे मक्तेदारी होती. धर्मशास्त्राच्या धाकाने ज्ञानार्जन व ज्ञानदान हे फक्त ब्राह्मण पुरुषाने करावयाचे असते. ब्राह्मण वजा जाता

क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र या त्रैवर्णिकांना शिक्षणाची बंदी होती. ब्रिटिश भारतात येईपर्यंत ही शैक्षणिक बंदी वज्रलेप अवस्थेत होती आणि ब्रिटिश आल्यानंतरही १८५७ च्या बंडापर्यंत म्हणजे तब्बल शंभर वर्षे, इंग्रजी राजवट स्थिरावल्यानंतरही ब्राह्मणेतर समाजाला शिक्षणाची संधी नव्हती. अगदी १८१३ सालापर्यंत 'ईस्ट इंडिया कंपनी'ने हिंदुस्थानात शिक्षणाचा प्रसार व्हावा, यासाठी काहीही केले नव्हते. १९१३ मध्ये प्रथमच शिक्षणप्रसारासाठी अत्यंत तुटपुंज्या रकमेची तरतूद करण्यात आली. शिक्षणाचे माध्यम इंग्रजी असावे, ही लॉर्ड मॅकवेलची सूचना लॉर्ड बेंटिंगने स्वीकारली, तरी १८५५ साली हिंदुस्थानच्या जवळ जवळ वीस कोटी लोकांसाठी सरकार चालवित असलेल्या किंवा सरकारी अनुदान व मान्यता असलेल्या १४७४ शिक्षणसंस्था संबंध देशात होत्या आणि त्यामध्ये शिकणाऱ्यांची संख्या अवघी ६७,५६९ इतकी होती. ख्रिस्ती धर्मोपदेशकांनी चालविलेल्या १६२८ शाळांमध्ये ६४,००० विद्यार्थी शिकत. १८५४ सालच्या पुढच्या खलित्यात सरकारने शिक्षण क्षेत्रातून अंग काढून घ्यावे आणि प्राथमिक शिक्षणासाठी अनुदान द्यावे, अशा शिफारशी करण्यात आल्या होत्या. १८५४ ते १८८२ या काळात माध्यमिक तसेच उच्च शिक्षणाची वाढ फारच मंदगतीने झाली. १८८१-८२ साली सरकार शिक्षणावर सत्तर लक्ष रुपये खर्च करित होते. त्यापैकी १६,७७,००० रुपये प्राथमिक शिक्षण देण्यासाठी खर्च केले जात होते.

इंग्रजांची शिक्षणनीती

इंग्रजांची सत्ता स्थिरस्थावर झाल्यानंतर शासन चालविण्यासाठी, नेटीव लोकांचा पाठिंबा मिळवण्यासाठी, इंग्रजांची राजवट स्थिर व भक्कम करण्यासाठी त्यांना हवे असलेले इंग्रजी भाषिक कारकून तयार करण्याची लॉर्ड मेकॉले यांनी सुचवलेली शिक्षणपद्धत तत्कालीन इंग्रज सरकारने स्वीकारली. खरे तर, इंग्रजांना देशातील सर्व नागरिकांना जात, धर्म, पंथ, आर्थिक गट हे काहीही न पाहता शिक्षण देता आले असते. सुरुवातीला, त्यांनी तसा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु पुरोहितवर्गाने आपल्या वर्णवर्चस्वाला धक्का बसू नये, म्हणून इंग्रजी राज्यकर्त्यांवर प्रचंड दडपण आणले. 'इंग्रजी हे वाघिणीचे दूध आहे,' असे नगारे वाजवित इंग्रजांच्या शिक्षणाची व्यवस्था 'आपल्या भातावर तूप ओढणे,' यासाठी केली. उच्चवर्णीय हिंदूंच्या दबावाला बळी पडून

सतीची चाल बंद करणारे लॉर्ड बेंटिंग, विधवाविवाह, बालहत्या यांसारख्या रूढींना कायद्याने बंदी घालून सुधारणा साधणारे लॉर्ड बेंटिंग, शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणासाठी मात्र हतबल झाल्याचे दिसते. एवढा प्रचंड विरोध शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणाला देशी भटशाहीने केला. त्यांनीच इंग्रजी शिक्षण घेतले. देशात इंग्रजी शासन भक्कम केले. अपवादात्मकरीत्या सुद्धा ब्राह्मणोतरांना शिक्षण मिळू नये, असा कडेकोट बंदोबस्त साहेबांच्या डोक्यात फिट्ट बसविला. पहिल्यांदा उच्चवर्णीयांना शिक्षण दिल्यावर ते झिरपत झिरपत खाली जाईल अशी फिट्टे शची थिअरी मांडून, कटकारस्थाने करून त्रैवर्णिकांना शिक्षणापासून पद्धतशीरपणे बाजूला केले. हजारो वर्षे अडाणी असलेली रयत अज्ञानामुळे शांत राहिली.

लॉर्ड रिपन या उदारमतवादी व्हाइसरॉयच्या कारकिर्दीत त्याने सर विल्यम हंटरच्या अध्यक्षतेखाली एक 'शिक्षण आयोग' नेमला. या आयोगाने प्राथमिक शिक्षणावर जास्त भर द्यावा आणि ते मागासलेल्या तसेच आदिवासी जाती-जमातींना द्यावे, अशी शिफारस केली. या 'हंटर शिक्षण आयोगा'मुळे १९ ऑक्टोबर १८८२ रोजी जोतिराव फुले यांनी जे निवेदन सादर केले, त्या निवेदनात जोतिराव फुले म्हणतात, "किमान बारा वर्षे वयापर्यंतच्या मुलांना प्राथमिक शिक्षणाची मागणी केली असली तरी 'हंटर आयोगा'ने मात्र प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे असावे, अशी शिफारस केलेली नाही. 'हंटर आयोगा'चे अध्यक्ष खेरीज वीस सभासद होते आणि त्यापैकी आठ भारतीय होते.' या आठामध्ये एकही ब्राह्मणेतर समाजातला नव्हता, हे मुद्दाम लक्षात घेतले पाहिजे. या आयोगापुढे सादर केलेल्या निवेदनात जोतिराव फुलेंनी ब्राह्मणेतर समाजाचा जाहीरनामा सादर केला आहे. 'लोकल फंडा'पैकी निम्म्याहून अधिक भाग प्राथमिक शिक्षणासाठी खर्च करावा, प्राथमिक शाळांची संख्या वाढवावी, त्यांना प्रांतिक सरकारांनी भरघोस अनुदान द्यावे व पालकांनी प्राथमिक शाळांवर होणाऱ्या सर्व खर्चाची जबाबदारी घ्यावी. प्राथमिक शाळांचा कारभार मात्र शिक्षण खात्याच्या देखरेखीखाली चालावा, प्राथमिक शाळांतील शिक्षक प्रशिक्षित असावेत, ब्राह्मणेतर समाजातील मुलांना शिकविण्यासाठी ब्राह्मण पंतोजींची नेमणूक करण्यात येऊ नये, अशा क्रांतिकारक सूचना सादर केल्या. परंतु 'हंटर शिक्षण आयोगा'ने त्या स्वीकारल्या नाहीत. म्हणून जोतिराव म्हणतात, "हिंदूतील आर्य ब्राह्मणांखेरीज

करुण, शूद्रादी अतिशूद्र, भिल्ल, कोळी वगैरे लोकांविषयी हंटर साहेबास बिलकूल ज्ञान नाही, म्हणून ते वाचाळपणा करीत आहेत,” अशी खणखणीत टीका जोतिरावांनी या आयोगावर केलेली आहे.

जोतिरावांनी हंटर आयोगापुढे दिलेली साक्ष ही देशाच्या इतिहासातील पहिली मॅगनाचार्ट असावी. हीच गोष्ट लक्षात घेऊन भारताची राज्यघटना बनविताना भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी भारतीय राज्यघटनेमध्ये देशातील चौदा वर्षांच्या आतील सर्व मुलांना सक्तीचे व मोफत प्राथमिक शिक्षण देणे ही केंद्र व राज्य सरकारांची कायदेशीर जबाबदारी घोषित केली आहे आणि त्यानुसार स्वातंत्र्योत्तर काळामध्ये शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण हा मूलमंत्र झाला. सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण, मोफत प्राथमिक शिक्षण असा धोषा देशामध्ये लावला गेला. शिक्षण हे समाजपरिवर्तनाचे साधन मानून महात्मा फुले, सावित्रीबाई फुले, कर्मवीर भाऊराव पाटील, पंजाबराव देशमुख, स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे संस्थापक डॉ. बापूजी साळुंखे आणि त्यांच्यानंतर हजारो शिक्षणसंस्था आणि त्या क्षेत्रात काम करणाऱ्या कार्यकर्त्यांनी दऱ्याखोऱ्यांत शिक्षणाची गंगोत्री नेली. गरिबांची मुले शिकली तरंच या समाजाचा उद्धार होईल, हे लक्षात घेऊन आपला पहाडासारखा देह झिजवीत कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी या कार्याला प्रचंड गती दिली आणि लक्षावधी विद्यार्थी-विद्यार्थिनी शिकू लागल्या. त्या कर्मवीरांच्या महाराष्ट्रात, फुले आंबेडकरांच्या महाराष्ट्रात, शाहू महाराजांच्या महाराष्ट्रात आज विपरीत घडते आहे. ‘हंटर आयोगा’ला मेकालेला, बॅटिंगला, ज्यांनी त्रैवर्णिकांना शिक्षण देऊ दिले नाही, त्यांच्याच हातांत दुर्दैवाने आज राज्याची सत्ता गेली आहे आणि आजच्या राज्यकर्त्यांनी सत्तेवर बसल्याबरोबर, पुन्हा एकदा आपली मनुवादी परंपरा, ओठांत एक आणि पोटात एक अशा ‘कपटी काव्या’ने चालू केली आहे. त्यामुळे राज्याचे प्राथमिक शिक्षण अत्यंत अडचणीमध्ये सापडले आहे.

युती सरकारची अघोषित आणीबाणी

ज्यांची ‘करनी’ आणि ‘कथनी’ कधीच एक नव्हती, त्यांच्या वारसदारांनी तसेच वर्तन केले तर वावगे ते काय आहे? काँग्रेसच्या राजवटीत मुलींच्या शिक्षणासाठी बराच गाजावाजा करून योजना आखल्या गेल्या आणि त्या

यशस्वीही झाल्या. मुलींच्या शिक्षणाबाबत बराच बोलबाला करणाऱ्या शिवसेना-भाजप शासनाची कृती मात्र फार उलटी आहे. शासनाच्या शाळा समायोजन धोरणानुसार सावित्रीबाई फुले, महात्मा फुले यांच्या महाराष्ट्रात ग्रामीण भागांतील मुली आणि मुले शिक्षणापासून वंचित राहणार आहेत.

ग्रामीण भागांतील मुलींना पहिली ते सातवीपर्यंतचे शिक्षण हे शासन देऊच शकत नाही आणि त्यामुळे त्यांच्या उच्च शिक्षणाचा प्रश्नच उद्भवत नाही. वर युती शासन घोषणा करते, की महाविद्यालयीन शिक्षण घेणाऱ्या मुलींना एस.टी.पासची मोफत सुविधा, म्हणजे ज्या समाजातील मुली प्राथमिक शिक्षण घेऊ शकत नाहीत, त्यांना मोफत पास काय उपयोगाचे? या योजनांचा लाभ फक्त शहरी भागांतील मूठभर मध्यमवर्गीय मुलींना होणार, हे उघड आहे. अगोदरच उल्हास, त्यात फाल्गुन मास अशी ग्रामीण भागांतल्या उदासीन पालकांची शिक्षणासंबंधीची स्थिती आहे. जिथे पालकांनाच मुलींना शिक्षण द्यावे, असे वाटत नाही, तिथे त्यांच्यासंबंधी काय बोलावे? परंतु ज्या घरातील मुली धाडसाने शिक्षण घेत आहेत, त्यांच्यावर या नव्या योजनेचे गंडांतर येणार आहे. आज ग्रामीण भागांत ज्या मुली शिक्षण घेत आहेत, त्या अत्यंत प्रतिकूल सामाजिक परिस्थितीमध्ये शिकत आहेत. आजच त्यांना तीन-तीन चार-चार किलोमीटर, प्रसंगी त्याहूनही जास्त अंतर पायी चालून शाळेत यावे लागते. यात पटसंख्येच्या नव्या निकषानुसार, म्हणजे ज्या गावात तीस मुले इयत्ता पाचवीच्या वर्गात नसतील तर ती शाळाच बंद होईल व तेथील मुलांना जवळच्या तीन कि.मी. अंतरावरील शाळांना जोडल्यास अशा मुलींना व मुलांना चार-पाच कि.मी. जावे लागेल. कारण कोणतेही गाव तीन-तीन किलोमीटरवर वसवलेले नाही. त्यामुळे एका गावापासून दुसऱ्या गावापर्यंतचे अंतर पाच-दहा कि.मी. आणि त्याहूनही जास्त असू शकते. हे अंतर पुन्हा मळ्यातून, ओढ्यानाल्यांतून, कच्च्या रस्त्यांतून आणि निर्जन जंगलांतून जाणार आहे. हे अंतर छोट्या मुली व मुले कसे पार करणार आणि थकून-भागून गेलेली मुले तिथे काय शिक्षण घेणार, हा प्रश्नच आहे.

कुठलाही पालक पाचवी ते सातवीच्या वर्गातील मुली एवढ्या दूर अंतरावरील शाळेत पाठवू शकणार नाही, असं ग्रामीण भागांतील चित्र आहे. जून ते ऑक्टोबर या पावसाळ्यात मुले काय किंवा मुली काय,

शाळेतच जाऊ शकणार नाहीत. म्हणजे तुम्ही शिकू नका, कारण तुम्हाला शिकण्याचा अधिकार नाही. ही अघोषित आणीबाणी युतीच्या सरकारने आपल्या पूर्वजांची परंपरा राखितच कायम केली आहे. तोंडाने पंत काहीही म्हणोत, खेड्यापाड्यातील ही पोरे शिकू नयेत, असा या धोरणाचा अर्थ आहे. शूद्राकडे संपत्ती आली, की ब्राह्मणाने जप्त करून घ्यावी, असे 'मनुसंस्कृती'मध्ये म्हटलेले आहे आणि मनोहरपंतांचे सरकार बहुजनांच्या शिक्षणाचा अधिकार नाकारून हेच करित आहे. या समायोजन धोरणामुळे फार विपरीत परिणाम होणार आहेत. वाड्या-वस्त्यांवरच्या शाळा बंद झाल्या. एकट्या सातारा जिल्ह्यात या वर्षी सुमारे दोनशे गावांतील शाळा बंद झाल्या. म्हणजे दोनशे शिक्षकांची संख्या कमी झाली. पूर्वीचे काँग्रेस सरकार म्हणत होते, की खेड्यांतला मुलगा शहरातील शाळेत येत नसेल, काही अडचण असेल तर शाळाच खेड्यात नेण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. 'दोनशे लोकवस्ती तेथे शाळा', 'गाव तेथे शाळा' ही पूर्वीच्या सरकारची घोषणा होती आणि तिचा परिणाम म्हणून वाड्या-वस्त्यांवर दोन खोल्यांच्या टुमदार शाळा दिसू लागल्या होत्या.

मतलबी धोरण

एकीकडे, ग्रामीण भागांतील शाळा बंद करत असताना युती सरकारने दुसरीकडे खासगी संस्थांना ग्रामीण भागांत शाळा उघडण्यास परवानगी देण्याचे सत्र चालू ठेवले आहे आणि अर्थातच या खासगी शाळा आपल्या बगलबच्च्यांना वाटण्याचे काम चालू आहे. शाळा समायोजन धोरणामुळे शाळा बंद पडली तर तेथील किमान काही मुले नाइलाजाने या खासगी शाळांकडे वळतील.

खासगी प्राथमिक शाळा म्हणजे शैक्षणिक क्षेत्रातील विषमतेची विषवल्ली होय. आम रयतेची मुले, गोरगरिबांची मुले, जिल्हा परिषदांच्या शाळा, नगरपालिकांच्या शाळा, महानगरपालिकांच्या शाळा या सार्वजनिक स्वस्तात चालणाऱ्या शाळांमधून शिकतात, तर मध्यमवर्गीय, उच्चमध्यम वर्गीय पालकांची मुले खासगी शिक्षण संस्थांनी चालवलेल्या गल्लाभरू शिक्षणसंस्थांमध्ये शिक्षण घेतात. या शिक्षणसंस्था पहिलीच्या मुलाच्या, बालवाडीच्या मुलाच्या प्रवेशाखातर वीस-वीस हजार डॉनेशन घेतात व ही

डोनेशन देण्याची स्पर्धा ऐपतदार वर्गामध्ये चालू होते. दरवर्षी हा आकडा वाढत जातो. मग मुलांच्या आई-वडिलांच्या मुलाखती घेण्यात येतात. त्यांची जात, वर्ग, सारे तपासून बालवाडीत प्रवेश दिला जातो. पॅट, शर्ट, टाय, सॉक्स, बूट, दप्तराचे ओझे, आईने दिलेला डबा, बाईंनी दिलेलं होमवर्क, या साऱ्या खास बाबी आपल्या पदरी बांधून हा मध्यमवर्गीय घोडा डॉक्टर, इंजिनियर या शर्यतीमध्ये पहिलीच्या वर्गापासून धावू लागतो. त्याशिवाय खासगी शिकवण्या, जागरूक पालकांचे सातत्याने लक्ष या सर्वांमुळे ऊर फुटेस्तोवर या मुलांची अत्यंत विकृत आणि एकांगी वाढ केली जाते. खरे तर, या मुलांऐवजी त्यांचे जातीयवादी, वर्गवादी आई-बाप स्पर्धेत धावत असतात. बालवाडीपासून स्पर्धा-परीक्षा हे रहाटगाडगे मध्यमवर्गीय मुलांच्या पाठीवर लादले जाते, आणि अक्षरशः या मुलांना उठता-बसता आपला वर्ण, आपली जात आणि समाजातील स्टेटस यांमधून विषमतावादी, माणसामाणसात भेद करण्याचे बाळकडू पाजले जाते. यामध्ये बहुजन समाजाची मुलेही अपरिहार्यपणे आपले स्वत्व विसरून, आपलेही ब्राह्मणीकरण होऊ देतात व कोणत्याही जातीचा शिकलेला माणूस म्हणजे 'ब्राह्मण मॉडेल' या स्वरूपात तयार केला जातो. विषमतावादी समाजामध्ये उच्चवर्गीय, उच्चवर्गीय समूहाकडे उर्ध्वगामी संस्कारांचे अनुकरण राहते. आजच्या हजारां समस्यांचे कारण ही सामाजिक भेदाभेदावर उभी असलेली शिक्षणपद्धती आहे.

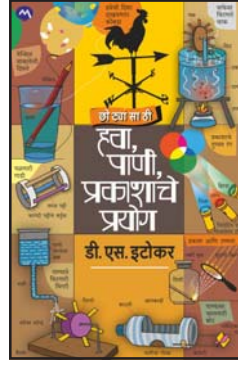

नवी संहिता... नवा आशय...

छोट्या साठी
हवा,
पाणी,
प्रकाशाचे
प्रयोग

डी. एस. इटोकर

किंमत : १८०/-रु.

डी. एस. इटोकर

छोट्या साठी
चुंबक,
विद्युत,
ध्वनीचे
प्रयोग

किंमत : १५०/-रु.

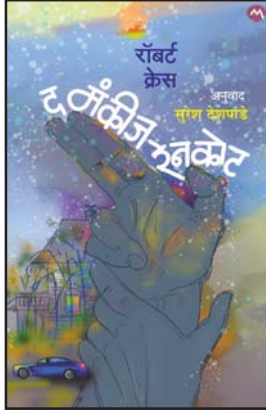
साधे सोपे प्रयोग
हवा, पाणी, ध्वनी, विद्युत आणि चुंबकाचे... वाढवतील ज्ञान
विद्यार्थ्यांचे

पोस्टेज अतिरिक्त । ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४ । २९

पुस्तकाच्या पानांतून

रॉबर्ट क्रेस रुनकोट

रॉबर्ट क्रेस
अनुवाद
सुरेश देशपांडे

एल्विस कोलच्या फक्कड कारनाम्यांचा रंगतदार प्रवास...

समोरच्या खुर्चीत जेनेट सिमॉन आणि एलन लॅंग दोघी जणी बसल्या होत्या. माझ्याशी एलनचे जे काही बोलणे झाले त्यामुळे तिचे काही समाधान झाले नाही. तिचा काहीसा अपेक्षाभंग झाला होता, खुर्चीवरून उठत ती म्हणाली “क्षमा करा श्रीयुत कोल, आम्ही आता निघतो, आता तुमचा या प्रकरणाशी काही संबंध नाही. खरे तर आपण इथे यायलाच नको होतं जेनेट.”

“एवढी घाई करू नकोस एलन, कृपा कर आणि खाली बस.”

जेनेटने एलनला विनंती वजा जबरदस्तीने थांबवले. जेनेट म्हणाली “तू कोलशी बोल एलन, अशा प्रकारच्या शोधकामात तो खूप हुशार आहे. तो निश्चित आपल्याला मदत करेल. एरिकने सांगितलंय मला.” तिचे बोलणे ऐकून एलन पुन्हा खाली बसली.

माझ्या टेबलावरील जिमनी क्रिकेटच्या दोन बाहुल्या नीट लावत मी विचार करीत होतो, ‘माझी शिफारस करणारा हा एरिक कोण असावा?’

एलन लॅंगने आपला चष्मा ठाकठीक केला, खुर्चीच्या हातावरची पकड घट्ट करीत ती मागे सरकून बसली.

मागे सरकल्यामुळे ती थोडीशी लहान वाटायला लागली. अर्थात ती तशी नव्हती आणि तिची मैत्रीण जेनेट तर एखाद्या नृत्यांगनेसारखी सडपातळ होती. तिने सुती कापडाची पॅट आणि पट्ट्यापट्ट्यांचा शर्ट घातला होता. माझ्या साध्या कपड्यांकडे तिचे लक्ष नसावे असा माझा अंदाज होता.

एलन लॅंग माझ्याकडे बघून कसंनुसं हसली, जणू आपल्याला न आवडणाऱ्या परिस्थितीत स्वतःला सामावून घेत असावी. “तुम्ही मला आधी तुमच्याबद्दल सांगितले असते तर बरे झाले असते,” ती म्हणाली.

जेनेटला तिचे बोलणे अजिबात आवडले नाही, आपल्या प्रत्येक शब्दावर जोर देत ती म्हणाली.

“कोल एक खासगी गुप्तहेर आहेत आणि ते पैसे घेऊन शोधकाम करतात. तू त्यांना त्यांचे जे काही मानधन असेल ते दे आणि ते कोल मॉर्टचा शोध घेतील. तुझा मुलगा पेरीचापण ते शोध घेतील.” जेनेट एखाद्या लहान मुलाला समजावून सांगावे तसे एलनला समजावून सांगत होती.

“सिमॉन, धन्यवाद!” मी म्हणालो.

जेनेटने एकदा माझ्याकडे बघितले आणि ती मग भिंतीवरच्या पिनाचो घड्याळाकडे पाहत राहिली. ते घड्याळ माझा सहकारी ज्यो पार्किकच्या खोलीकडे जाणाऱ्या दरवाजावर होते. त्याच घड्याळाखाली ‘एल्विस कोल डिटेक्टिव्ह एजन्सी’ असा फलक होता. घड्याळाचा सेकंद काटा जसा हले तसा पिनाचोचा डोळा डावी उजवीकडे फिरत असे. अशा प्रकारचे घड्याळ बहुधा एकमेव असावे असा तिचा समज झाला असावा.

अजूनही एलन अस्वस्थच होती. खुर्चीतल्या खुर्चीत हालचाल करीत ती

म्हणाली “तुमच्यावर अविश्वास आहे म्हणून नाही तर, मला उत्सुकता होती म्हणून मी विचारले; एवढंच.”

“तुम्ही माझी माहिती विचारलीत त्यात एवढे वाईट वाटून घ्यायचे कारण नाही.” मी तिला आश्वस्त करत म्हणालो. “माझे वय पस्तीस वर्षे असून मागील सात वर्षे माझ्याकडे खासगी गुप्तहेर म्हणून काम करण्याचा परवाना आहे, अशा प्रकारचा परवाना मिळविण्यासाठी गुप्तहेर म्हणून तीन हजार तास काम करावे लागते.

“तशा प्रकारे मी लॉस एंजलीसमध्ये गुप्तहेरीचा व्यवसाय करणाऱ्या जॉर्ज फेडर यांच्याकडे काम केले आहे. त्याही आधी मी सुरक्षा रक्षक म्हणून काही काळ काम केले असून त्यापूर्वी लष्करात होतो. माझी उंची पाच फूट साडेअकरा इंच आहे, माझे वजन एकशे शहात्तर पौंड आहे. तसेच शस्त्र बाळगण्याचा परवानाही माझ्याकडे आहे. एवढी ओळख पुरेशी आहे?” मी तिला विचारले.

तिने हसून डोळे मिचकावले.

“हं, आणखीन एक, मी कोणाचाही सांभाळ वर्गैरे करत नाही, मी तुमच्या नवऱ्याला आणि मुलाला नक्की शोधून काढीन. आता काम घायचे किंवा नाही ते तुम्ही ठरवा. तसेच मुलांना पळवण्याचे काम मी करत नाही पण जर एखादे मूल संकटात आहे असे वाटले तर त्याला मी सोडवतो.”

एलन लॅंग माझ्याकडे अशा नजरेने पाहत होती की, तिने मला माझी माहिती विचारली म्हणून मी तिला माझा सविस्तर परिचय दिला असावा, थोडीशी उदासही झाली असावी.

“नाही, मला तसं म्हणायचं नव्हतं, माझा नवरा मॉर्ट अतिशय चांगला माणूस आहे आणि तुम्ही त्याच्याबद्दल गैरसमज करून घेऊ नका” एलन सांगत होती पण एलनचे म्हणणे जेनेटला पटलेले दिसले नाही. एलन पुढे म्हणाली “मॉर्ट सध्या खूपच मानसिक तणावाखाली आहे. नुकतीच त्याने त्याची नोकरी सोडली आणि स्वतःचा व्यवसाय सुरू केला आहे; पण त्याला अपेक्षा होती तेवढा काही तो व्यवसाय चांगला चालत नाही. घरखर्च, गाडी, मुलींचे शिक्षण या सगळ्यांचाच ताण आहे.”

“मॉर्ट मूर्ख आहे” जेनेट ताडकन म्हणाली. ती बाल्कनीत उघडणाऱ्या दरवाजात उभी होती.

कधीतरी एखाद्या स्वच्छ दिवशी मी बाल्कनीत जाऊन उभा राहत असे. सांता मोनिकावरून नदीपर्यंतचा रस्ता तिथून दिसत असे. ते दृश्य खूप छान असायचे आणि आता जेनेटसारखी सुंदर स्त्री तिथे उभी होती तर ती त्या चित्रात अगदी बरोब्बर बसत होती.

“मला फक्त पेरी माझा मुलगा घरी यायला हवा, यापेक्षा जास्त काही नको” एलन लॅंग पिनोचो घड्याळासारखे डोळे वळवत माझ्याकडे पाहत म्हणाली. “मॉर्ट बहुधा मॅकडोनल्डबरोबर जुळवून घेईल, तो पर्यंत पेरी त्याच्याबरोबरच असेल.”

घसा साफ करत मी म्हणालो “माझ्या कामाचे पैसे कामाला किती दिवस लागतात त्याच्यावर ठरत नाहीत, तर मी एकरकमी पैसे घेतो आणि त्यातही प्रत्यक्ष होणारा खर्च समाविष्ट नाही. आणि हे सर्व पैसे मला काम सुरू होण्याआधी मिळावे लागतात. तुमच्या शोधकामाचे दोन हजार डॉलर्स होतील; परंतु मला वाटतं की तुम्ही थोडी वाट पाहवी, कदाचित मॉर्टच तुम्हाला फोन करेल मॅकडोनल्डमधून ”

“तुम्ही म्हणताहात तसंच मलादेखील वाटतं” एलन म्हणाली. अवघड प्रसंगातून सुटका झाल्यासारखे एलनला वाटले.

“हा सगळा मला मुखपणा वाटतो” बाल्कनीतून पुन्हा आत येत जेनेट म्हणाली, “हे ठीक नाही हे एलनलाही चांगलंच टाऊक आहे, मॉर्ट मागील वर्षभर तिला सोडून जायच्या धमक्या देतोय, तिला कस्पटासमान वागवतोय, नेहमीच इकडेतिकडे पळत असतो” जेनेट रागाने बोलत होती. “मॉर्टनं तिला दोनदा मारलंही होतं, आणि आता मुलाला घेऊन नाहीसा झालाय. आणि ही म्हणते तिला तिचा मुलगा हवाय बस बाकी काही नको!”

जेनेटच्या बोलण्यावरून आणि एकंदरीत वागण्यावरून तिचा एलनवर खूप प्रभाव किंवा ती जेनेटच्या दबावाखाली असावी, असे वाटत होते. जेनेटचे आताचे बोलणे ऐकून ती हिरमुसली झाली. माझ्या ते लगेच लक्षात आले. मी जेनेटला ओरडून गप्प राहायला संगितले.

जेनेटला मी दटावल्याचे पाहून एलनला थोडे बरे वाटले असावे हे तिच्या चेहऱ्यावरून मला जाणवले. ती त्यावर काही बोलणार होती पण जेनेट उठून उभी राहिल्याचे पाहून तीही उभी राहिली. पण जेनेटने तिचे खांदे दाबून पुन्हा तिला खाली बसवले. माझ्याकडे पाहत ती म्हणाली

“तुम्ही कोणाशी बोलत आहात टाऊक आहे?” माझे बोलणे तिला आवडले नव्हते.

“हो, मी अशा स्त्रीशी बोलतोय की जिला आपल्या मैत्रीणीविषयी खूप काळजी आहे, पण ती स्त्री आता अशी वागतेय की जणू काही तिच्याच बुडाखाली आग लागलीय आणि त्या स्त्रीला जाणीव देण्यासाठी मला थोडेसे कठोर बोलावे लागले.”

जेनेट खुर्चीत बसली, पण तिच्या विचारमग्न चेहऱ्यावरून कदाचित मला काम देण्याविषयी ती विचार करित असावी असे मला वाटले. ती खुर्चीत बसल्यावर मी तिला सहज म्हटले, “आता तुम्ही इतक्या मादक दिसताहात ना, की माझ्या मनात भलतेच विचार यायला लागलेत.”

माझ्या बोलण्यावर काहीच प्रतिक्रिया न देता ती म्हणाली “एरिक म्हणाला की तुमचा एक सहकारीदेखील आहे. आम्हाला त्याच्याशीसुद्धा बोलावे लागेल.”

पुन्हा एरिक? हा एरिक मला आता गूढ वाटायला लागला. “ठीक आहे” मी म्हणालो.

पिनाचो घड्याळाखाली असलेल्या बंद दाराकडे तिने पाहिले. त्या दाराला असलेली फट तिच्या लक्षात आली नव्हती, पूर्वी कोणीतरी हा बंद असलेला दरवाजा जबरदस्तीने उघडायचा प्रयत्न केला होता तेव्हा ती फट पडली होती. रंगाचे तीन थर देऊनही ती फट बुजली नव्हती. जेनेटच्या ते लक्षात आले नव्हते.

“हेच ना तुमच्या सहकाऱ्याचे ऑफिस?” तिने विचारले

“हं, हं” मी म्हणालो.

“तुमच्या सहकाऱ्याबरोबर तुम्ही ओळख करून देणार नाही का?”

“नाही”

मी नाही म्हणताच जेनेट उठली आणि तिने दार ढकलले, मी फक्त एलनकडे बघून हसलो. काहीशी उदास दिसणारी एलनदेखील हसली. दार ढकलून आत गेलेली जेनेट लगेच परत आली, “छे, तिथं तर काहीच नाही, टेबल नाही, खुर्ची नाही, काहीही! असं कधी ऑफिस असतं का?”

“तुम्हाला ते इटालियन पद्धतीचे आधुनिक वाटले का?” मी खोचकपणे विचारले.

माझा खोचकपणा खिलाडूपणे स्वीकारत ती म्हणाली “एरिक मला म्हणालाच होता की तुम्ही असेच आहात!”

एरिक, माझ्या अजूनही हा एरिक लक्षात येत नव्हता. “हा एरिक तुम्हाला कुठे भेटला?” मी विचारले.

“विद्यापीठात मी आणि एरिक कायदा खात्यात एकत्र काम करत होतो.” ती म्हणाली आणि माझ्या एकदम लक्षात आलं. एरिक म्हणजे एरिक फिलर. जेनेट म्हणाली, “तो म्हणाला तू त्याला तीन वर्षापूर्वी काही निगेटिव्ह शोधून दिल्या होत्यास आणि ते शोधणं अतिशय कठीण होतं. त्यामुळेच मॉर्टला शोधण्यासाठी त्यानं तुझं नाव सुचवलं.”

एरिक वेडाच दिसतोय!

“एवढंच नाही तर तू असाच गमतीशीर आहेस असंही तो म्हणाला,”जेनेटने सांगितले.

“तुम्ही पूर्वी नृत्य वगैरे करायच्यात का हो?” मी विचारले

जेनेट हसली, खरे तर तिला हसायचे नव्हते; मग तिने सालेम लाईट्स सिगारेटचे पाकीट काढले, एक सिगारेट शिलगावली आणि ती बाल्कनीच्या दरवाजात जाऊन उभी राहिली. सिगारेटचा धूर बाल्कनीच्या बाहेर सोडताना तिची हनुवटी किंचित वर उचलली जायची तेव्हा तर ती अधिकच आकर्षक दिसायची. सगळ्याच जणी काही अशा सुंदर दिसत नाहीत. तिचे सिगारेट ओढणे पाहून मला वाटले की तिचे तोंड म्हणजे सिगारेटचे रक्षापात्रच आहे.

एलन लॅंगकडे पाहत मी म्हटले, “हे बघ एलन, तुझा नवरा मॉर्ट तुला फोन करेल किंवा नाही याची मला कल्पना नाही, तसेच तुला किंवा मॉर्टला काय वाटतं तेही माहीत नाही; आणि आता तू ज्या खुर्चीवर बसली आहेस ना, तर त्या खुर्चीवर या पूर्वी अनेक स्त्रिया बसल्या होत्या अशीच तुझ्यासारखी तक्रार घेऊन, पण नंतर त्यांच्या नवऱ्यांनी त्यांना फोन केले होते. अर्थात नेहमीच असं घडतं असं काही नाही. तुम्हाला नक्की काय करायचं आहे म्हणजे वाट बघायची की मी शोधकामाला सुरुवात करायची, ते ठरवा.”

माझे म्हणणे पटल्यासारखे एलनने मान हलवली. काही क्षण विचार केला, जेनेटचे धुम्रपान सुरूच होते. एलनने पर्समधून दोन फोटो काढून माझ्या टेबलावर ठेवले.

“दर शुक्रवारी मॉर्ट, पेरीला शाळेतून आणण्यासाठी ओकहर्स्टला जातो

तर सिंडी आणि कॅरी या माझ्या दोन्ही मुली वेस्टब्रिजच्या शाळेत जातात. मागच्या शुक्रवारी मॉर्ट आणि पेरी दोघेही घरी परत आले नाहीत. दोन दिवस मी त्यांचा खूप शोध घेतला, शनिवार रविवारी काहीच कळले नाही म्हणून सोमवारी ओकहर्स्टच्या शाळेत फोन केला तर पेरी शाळेत आलेला नव्हता, आजही फोन केला, तर तो आजही शाळेत आलेला नाही. आज चार दिवस झाले त्या दोघांचा काहीच पत्ता नाही.” एलनचे दुःख तिच्या जड आवाजात जाणवत होते.

मी फोटोकडे निरखून बघितले. मॉर्टच्या फोटोवरून तो माझ्यापेक्षा चार किंवा पाच वर्षांनी मोठा वाटत होता. डोक्यावरचे तपकिरी केस विरळ होत चालले होते, दंड मांसल होते, अंगात टी शर्ट होता नि त्यावर काही इंग्रजी अक्षरे होती. फोटोच्या मागे नीटनेटक्या अक्षरात त्याचे नाव, वय ३९, उंची पाच फूट दहा इंच, वजन १४५ पौंड, तपकिरी डोळे असे त्याचे वर्णन लिहिले होते. “ते सर्व मीच लिहिले आहे,” एलन म्हणाली. वा, टीव्हीचे आभार मानायला हवेत.

लक्षात ठेवता येईल अशी कोणतीही जन्मखूण नव्हती.

दुसरा फोटो लहान शाळकरी मुलाचा होता, मॉर्टची प्रतिकृती होता; पेरी लॅंग वय वर्षे नऊ, उंची चार फूट आठ इंच, वजन ६४ पौंड, तपकिरी डोळे आणि तपकिरी केस, लक्षात येईल अशी कोणतीही जन्मखूण नव्हती. हेही त्या फोटोमागे लिहिले होते.

दोन्ही फोटो टेबलावर ठेवून मी खण उघडला, आतून पेन आणि नोंदवही काढली. नोंदवही काढण्यासाठी त्यावर ठेवलेले माझे ३८ डॅन वेसन पिस्तूल बाजूला करावे लागले. माझे गुरू जॉर्ज फेडर यांनी हे पिस्तूल मला माझा स्वतःचा परवाना मिळाल्यावर दिले होते. या पिस्तूलाला चार इंचाची जोड होती. अतिशय उत्तम असे हे पिस्तूल होते. नोंदवही आणि पेन फोटोच्या बाजूला ठेवून मी एलनला विचारले.

“ठीक आहे, पण मला सांगा मॉर्टनं जाताना काही चिड्डी वगैरे लिहून ठेवली होती?”

“नाही.”

“अच्छा, त्यानं आपल्याबरोबर मुलींना न नेता मुलालाच का नेलं असावं?”

“नाही, काही कल्पना.”

“पेरी त्याचा जास्त लाडका होता म्हणून?”

“नाही, कॅरी आमची सर्वात धाकटी मुलगी त्याची जास्त लाडकी होती. मॉर्ट तिच्याजवळ काही बोलला असावा म्हणून मी तिलाही विचारलं, तर ती नाही म्हणाली.”

माझ्या नोंदवहीत मी ‘कॅरी’ अशी नोंद केली.

“मॉर्टनं अलीकडच्या काळात बँकेतून मोठी रक्कम वगैरे काढली होती का?”

थोड्याशा अपराधी स्वरात ती म्हणाली, “नाही मला काही कल्पना नाही कारण व्यवहाराचं मला काही कळत नाही, व्यवहाराचं सर्व मॉर्टच बघतो.” मग थोडी ओशाळल्यासारखी ती म्हणाली, “तुम्हाला सांगितलं ना त्याप्रमाणे त्याला नोकरी वगैरे काही नव्हती, तो काही काम करायचा; पण त्यासंबंधी काही बोलला नाही” हे सांगताना तिचा चेहरा उतरला होता.

मी नोंदवहीवर टकटक करत बसलो होतो. आतापर्यंत मिळालेली माहिती पुरेशी नव्हती.

मी जेनेटकडे पाहिले. तिचा चेहरा खरेच मादक होता, कदाचित तिच्या चेहऱ्यावर मादक हसू असू शकेल.

“मी यात काही बोलावं असं काही नाही.” ती म्हणाली.

“पण, जर मी विनंती केली तर?”

जेनेटने सिगारेटचा शेवटचा झुरका मारला, थोटूक बाल्कनीच्या बाहेर उडवले आणि आत येत म्हणाली, “एलन मॉर्टच्या मैत्रीणीविषयी सांग ना.”

एलन एकदम पकडली गेल्यासारखी झाली, ती बोलू लागली पण तिचा आवाज एकदम बारीक होत, “मॉर्टची एक मैत्रीण ब्रेंटवूडला पाईडमॉट, इथंच बॅरिंग्टनजवळ राहते.”

“तिचं नाव किम्बर्ली मार्श आहे.” जेनेट म्हणाली “आणि ही किम्बर्ली मॉर्टच्या ग्राहकांपैकी एक असून, सॅन व्हिन्सेंटच्या वरच्या बाजूस तळमजल्यावरील अपार्टमेंट चारमध्ये मागच्या बाजूस राहते. ती अभिनेत्री आहे.”

जेनेट एवढं बोलून थांबली नाही, तर तिने पर्समधून दोन काडर्स काढून फोटोच्या बाजूला ठेवली. त्यावर तिचा पत्ता, फोन क्रमांक होता.

“आम्ही एकदा त्यांचा पाठलाग केला होता” एलन हे सांगावं की न

सांगावं अशा सुरात म्हणाली. “गाडीतून बाहेर पडून आम्ही तिच्या घराचा आणि पत्रपेटीवरचा क्रमांक ताडून बघितला तर तो एकच होता.”

“ठीक आहे, आणि त्याचे मित्र वगैरे?”

“गॅरेट राईस नावाच्या चित्रपट निर्मात्याबरोबर एक चित्रपट निर्माण करण्याच्या प्रयत्नात मॉर्ट होता. त्या गॅरेट राईसचा पत्ता नि फोन क्रमांक दुसऱ्या कार्डावर आहे. रेडफोर्ड आणि कोप्पोला यांच्याबरोबर बोलणी करून त्यांना अरब गुंतवणूकदारांकडून पैसे मिळणार होते, अशा प्रकारचा त्याचा काही विचार असावा, याला ते “ब्लू स्काय असे म्हणतात.” जेनेटने बरीच माहिती सांगितली.

“तुम्हाला एलनच्या आयुष्याविषयी तिच्यापेक्षा जास्त माहिती कशी काय?”मी जेनेटला विचारले.

एलन थोडी पुढे झुकली, त्यांना इथे येऊन वीस मिनिटे झाली होती नि प्रथमच तिच्या चेहऱ्यावर काही वेगळे दिसले.

“मला एवढी माहिती आहे कारण गॅरेट राईस आमचा जुना मित्र आहे. त्याचा नि त्याच्या बायकोचा घटस्फोट होईपर्यंत जवळजवळ वर्षभर आम्ही एकत्र ब्रिज खेळत होतो. साधारणतः पाच वर्षे झाली असतील या घटनेला. गॅरेट राईसची पुन्हा भेट झाल्यामुळे मॉर्ट खूश झाला होता, गॅरेट त्याचा खास मित्र होता ना! त्यानेच मला हे सांगितले.” एखादे भीतिदायक दृश्य पाहताना खूप वेळ श्वास रोखून धरावा आणि नंतर दीर्घ निश्वास सोडवा तसा निश्वास सोडून ती म्हणाली, “मॉर्टला आपल्या भावना कोणाशी मोकळेपणाने सांगायला आवडत नसत निदान त्याच्या बायकोला तरी!”

“तर मॉर्ट हा असा होता!” एलन म्हणाली, अजूनही तिचे डोळे विस्फारलेलेच होते “कोल, मी इथे आलेय हे जर त्याला कळलं न तर त्याचा जीवच जाईल. जेनेटनं मी पोलिसांकडे जावं असं कितीही वेळा जरी सुचवलं, तरी याच कारणास्तव मी पोलिसांकडे जात नाही. पोलिसांकडे जाऊन मला मॉर्टला अडचणीत आणायचं नाही आणि जर मी पोलिसांकडे गेलेच, तर तो मला कधीही माफ करणार नाही, तुझ्या लक्षात आलं का?”

एलनचा चेहरा गंभीर होता, ती थरथरत होती. कदाचित मला तसे वाटले असावे, नवरा चुकीचे वागत असला, तरी त्याला काय वाटेल असा विचार करणाऱ्या बायकांचे काय चुकत असावे?

“मग मॉर्टला शोधण्याचं काम तुम्ही स्वीकारणार ना?” जेनेटने विचारले.

“अजून माझ्या कामाच्या मोबदल्याचे कुठे ठरलेय?”

“सॉरी, मी येताना चेकबुक आणायला विसरले” एलन पडल्या आवाजात म्हणाली.

“तिला अजून स्वतंत्रपणे व्यवहार करायची सवय नाही, मॉर्टच सगळे व्यवहार बघतो, त्यामुळं चेकबुक आणायचं तिला सुचलं नसावं.” जेनेटने तिची बाजू घेऊन म्हटल्यासारखे वाटत असले तरी ती खरेतर उपरोधाने बोलत होती, “तुम्ही थोडं समजून घ्या तिला.”

“हो, मी समजू शकतो आणि एलन मी तुमच्या घरी दुपारी येईन तेव्हा चेक द्या, त्याच बरोबर मॉर्टच्या काही वस्तू, कागदपत्र मी तपासीन.” मी म्हटलं.

“परंतु त्याच्या वस्तू, कागदपत्र तुम्हाला कशासाठी तपासायचे आहेत.” तिने अजाणपणे विचारले.

“काही सुगावा लागतोय का, पुरावा मिळतोय का हे पाहण्यासाठी” मी खुलासा केला.

“एल्विस, तुम्ही ना जॉन कॅसाविट्स हा अमेरिकन अभिनेता वीस वर्षापूर्वी जसा दिसायचा तसे दिसताहात.”

जेनेट मध्येच मला म्हणाली.

“वीस वर्षापूर्वीचा ना, पण आता मी कसा दिसतोय?” मी मिस्किलपणे विचारले.

आता मात्र त्या दोघींची निघायची वेळ झाली होती, जेनेट मात्र थोडीशी नाखूश दिसली, तिला थोडा अधिक वेळ थांबायचे होते. पण शेवटी ती उभी राहिली आणि एलनही तिच्याबरोबर निघाली.

नोंदवहीत ‘जुने मित्र’ असे लिहून त्याभोवती चौकट आखली. नंतर कागद चोळामोळा करून फेकून दिला.

नोंदी तर अशाच असतात!

पुस्तकाच्या पानांतून

दिव्य कृष्णा की

अश्विन सांघी

अनुवाद

डॉ. मीना शेटे-संभू

महाभारताच्या महानाट्याला समकालीन कथाबांधणीत गुंफणारी
अफलातून कादंबरी

मला अगदी प्रारंभापासूनच सुरुवात करू देत... म्हणजे
अगदी माझ्या जन्माच्याही आधीपासून. महाराज ययाति हा
आमच्या वंशजांपैकी एक होता. महर्षी शुक्राचार्याची कन्या
देवयानी हिच्याशी एकनिष्ठ न राहिल्यामुळे महर्षीच्या शापाला
तो बळी पडला होता. 'ययातीला अकालीच वृद्धत्व येईल.
आपल्या तारुण्याचा आणि सामर्थ्याचा उपभोग तो घेऊ

शकणार नाही,' असा शाप शुक्राचार्यांनी त्याला दिला होता. त्यानंतर शुक्राचार्यांनी आपल्या शापाची तीव्रता कमी करण्यासाठी उःशाप दिला. यदू किंवा पुरू या त्याच्या दोन्ही पुत्रांपैकी एकाने हा शाप आपल्या माथी घेतला तर ययातीची या शापातून मुक्तता होईल, असा उःशाप त्यांनी दिला. ययातीचा ज्येष्ठ पुत्र यदूने पित्याची जरा किंवा वृद्धत्व स्वीकारण्यास नकार दिला; मात्र कनिष्ठ पुत्र पुरूने त्याची जरा स्वीकारली. त्यामुळे प्रसन्न झालेल्या ययातीने यदूऐवजी पुरूची आपल्यानंतर राजगादीवर बसण्यासाठी आपला वारस म्हणून निवड केली आणि त्याला बक्षीस दिले. संतप्त ययातीने यदूला मात्र शिक्षा देण्याचा निर्णय घेतला. 'तू किंवा तुझा कोणताही वंशज कधीही राजा बनून राज्य करू शकणार नाही,' असे त्याने त्याला सांगितले. क्रोधाच्या भरात त्याने हे भविष्य वर्तवले होते. दुर्दैवी यदूने त्यामुळे राजवाड्याचा त्याग केला आणि तो मथुरेत जाऊन राहू लागला. तिथेच त्याचे नशीब फळाला आले. यदूच्या वंशजांनाच यादव असे म्हटले जाते. त्यांच्यापैकीच मीही एक होतो. तेव्हापासून यादव हे कधीच राजे बनले नाहीत. त्यांनी राजांची निर्मिती मात्र केली. हस्तिनापूर साम्राज्याचा पुरू हा राजप्रमुख बनला. या राजवंशातच कौरव आणि पांडव यांच्या घराण्यांचाही जन्म झाला.

आपल्या मृत्यूला केवळ बारा मिनिटांचा अवधी उरला आहे, याची अनिल वर्षने याला अजिबात कल्पना नव्हती. राजस्थानमधील हनुमानगड जिल्ह्यातील त्याच्या साध्याशाच घरात त्यावेळी स्मशानशांतता पसरलेली होती. फक्त वाळवंटातील कूलरचा तेवढाच आवाज तिथे येत होता. वर्षनेला शांतता अत्यंत प्रिय होती. अशा शांततेतच आपल्यासमोर पसरलेल्या विचित्र, अनोळखी अक्षरांमध्ये आणि प्रतीकांमध्ये तो स्वतःला अक्षरशः बुडवून टाकू शकत असे.

सिंधू खोऱ्यातील कित्येक प्राचीन चित्रलिपींचा अर्थ लावण्यात त्याला यश आले होते आणि त्यामुळेच भारतातील हा सर्वाधिक तरुण सांकेतिक भाषा आणि लिपितज्ज्ञ एकदम प्रसिद्धीच्या झोतात आला होता. काम

म्हणजेच त्याची ध्यानधारणा आणि प्रार्थना होती. त्याला पंधरांहून अधिक भाषा उत्तम प्रकारे अवगत होत्या. त्याची सुमारे पंधरा पुस्तके तोपर्यंत प्रसिद्ध झाली होती आणि त्यातही त्याचा भारतीय भाषांवर आधारित बहुभाषिक शब्दकोश गाजला होता. तो सर्वत्र मोठ्या प्रमाणावर वापरला जात होता. ऑपरेटिंग यंत्रणांच्या बाबतीत बिल गेट्सला जेवढे महत्त्व आहे, तेवढेच महत्त्व प्राचीन लेखन यंत्रणांच्या बाबतीत त्याला प्राप्त झाले होते.

त्याच्या घराची आधुनिक पद्धतीने पुनर्रचना करण्यात आली होती. तिथे एक विद्वान भाषातज्ज्ञ राहत असल्याचे त्या रचनेतून स्पष्टपणे प्रतीत होत होते. शयनकक्षाचा क्वचितच वापर होत असे; कारण वर्षेच्या आयुष्यातील बहुतांश वेळ पुराणवस्तूंच्या उत्खननाच्या स्थळांवरच व्यतीत होत होता. विशेषतः, कालिबंगान येथे त्याचे बरेचसे आयुष्य गेले होते. कालिबंगान हे सिंधूच्या खोऱ्यातील राजस्थानमधील सर्वाधिक महत्त्वाचे स्थळ होते. त्याच्या दिवाणखान्यात एक डेस्क आणि एका साध्या दिवाणाशिवाय फारसे सामान नव्हते. उघड्या फरश्यांवर पुस्तकांचे ढीग, संशोधनाच्या कागदांच्या चळती इतस्ततः पसरलेल्या होत्या. याशिवाय वर्षेच्या अभ्यासाच्या वस्तूंनी भरलेली खोकीही तिथे होती. त्यांमध्ये शिक्के, भांड्यांचे तुकडे, कागदांच्या गुंडाळ्या आणि चर्मपत्रे यांचा समावेश होता.

त्यावेळी त्याच्या डेस्कवर त्याच्यासमोर एक छोटीशी चौरसाकृती मुद्रा पडलेली होती. साधारणपणे २० बाय २० मिलिमीटर आकाराची ती मुद्रा शंखापासून बनवण्यात आली होती. त्या मुद्रेच्या मागच्या बाजूला चौरसाकृती खुंटी होती. अशा प्रकारच्या मुद्रांना सहसा कडी आत सरकवण्यासाठी एक भोक असते. तसे भोक मात्र या खुंटीला नव्हते, ही आश्चर्यकारक बाब होती. मुद्रेच्या पृष्ठभागावर बैल, एकशिंगी घोडा आणि बकरा यांची चित्रे घड्याळाच्या काट्यांच्या उलट दिशेने कोरण्यात आली होती. त्यावेळी त्या मुद्रेवरच वर्षेचे लक्ष केंद्रित झाल्याचे दिसत होते.

त्याचा डेस्क कागदांनी भरून गेला होता. त्या कागदांवर विविध रेखाटने केलेली होती आणि काही काही गोष्टी घाईघाईत खरडून ठेवलेल्या होत्या. डेस्कच्या एका कोपऱ्यात नोटबुक संगणक दिसत होता. त्यावेळी तो सुरू करण्यात आला होता. त्याचा स्क्रीनसेव्हर सुमारे तासाभरापूर्वीच सेव्ह करण्यात आला होता. साफसूफ केलेल्या स्टीलच्या दिव्यातून चांगली

मोठी प्रकाशमान, तेजस्वी ज्योत निर्माण झाली होती. त्या मुद्रेवर आणि त्याच्या आजूबाजूच्या कागदांच्या ढिगावर त्या ज्योतीचा प्रकाश पडला होता. आपल्या आजूबाजूच्या वस्तूंना वर्षने पूर्णपणे विसरून गेला होता. त्याचे लक्ष फक्त आणि फक्त त्या मुद्रेवर केंद्रित झाले होते. आपल्या हातातील वीस एक्स क्षमतेच्या कार्ल झिस भिंगातून मुद्रेवरच्या प्रतिमा तपासण्यात तो पूर्णपणे गढून गेला होता. वर्षने एखाद्या लहरी, अस्वच्छ व्यक्तीसारखा दिसत होता. त्याचे कपडे ढगळ होते. केस अस्ताव्यस्तपणे विस्कटलेले होते आणि शर्टाच्या खिशाला कित्येक प्रकारची पेने लटकलेली होती. त्याच्या चेहऱ्यावर मुरुमे दिसत होती. वैयक्तिक स्वच्छता तर त्याच्यापासून कित्येक योजने दूरच असल्यासारखे दिसत होते. केस नीट विचरणे, अंगोळ करणे आणि चांगल्या प्रकारे पोशाख करणे या सगळ्याला त्याच्या जगात फारसे महत्त्वच नसल्याचे दिसत होते. सिंधू संस्कृतीचा मागोवा घेत वर्षनेने सिंधू संस्कृतीच्या कित्येक स्थळांना भेटी देण्यातच आयुष्य घालवले होते. अगदी अलीकडेच कालिबंगान येथे तो संशोधन करत होता. तीस भारतीय भाषांच्या शब्दकोशांमधून सुमारे आठ हजार शब्दसमूह त्याने अत्यंत काळजीपूर्वक तयार केले होते. सिंधू संस्कृतीचे अवशेष सापडलेल्या उत्खनन स्थळांमधून गोळा केलेल्या पाच हजारांहून अधिक शिक्क्यांवरच्या विचित्र भासणाऱ्या चित्रलिपीचा उलगडा होण्याची शक्यता आता निर्माण झाली होती. सन १९२१मध्ये हराप्पा येथे झालेल्या उत्खननानंतर प्रथमच वर्षनेमुळे त्या चित्रलिपीचा अर्थ स्पष्ट होण्याची चिन्हे आता दिसू लागली होती. वर्षनेला आपल्या परिसराचा, आजूबाजूच्या संपूर्ण गोष्टींचा पूर्णतया विसर पडला होता. त्यामुळेच आपल्या घराचे मुख्य प्रवेशद्वार उघडले गेल्याचे आणि त्याच्यातून फरशीवर प्रकाशझोत पडल्याचे त्याच्या अजिबातच लक्षात आले नव्हते. प्रवेशद्वाराचे कुलूप मोठ्या सराईतपणे काढण्यात आले होते. दार पूर्णपणे बंद केल्यानंतर नुकताच फरशीवर पडलेला तो प्रकाशझोत नाहीसा झाल्याचेही अर्थातच वर्षनेच्या लक्षात आले नव्हते. सिरॅमिकच्या फरश्यांवर पडत असलेल्या रबरी तळाच्या बुटांचा आवाजही त्याच्या कानांवर पडला तरी त्याला जाणवलाच नव्हता. एका अनोळखी व्यक्तीचा श्वासोच्छ्वास आपल्या मानेवर होत असल्याचे भानही त्याला नव्हते. फक्त आपल्या संगणकाच्या पडद्यावर त्या अनोळखी व्यक्तीच्या चेहऱ्याचे प्रतिबिंब पडल्याचे

पाहता क्षणी त्याच्या तोंडातून एक अस्फुट किंकाळी बाहेर पडली; मात्र तोपर्यंत खूपच उशीर झाला होता. वर्षनेच्या घशातून मोठा आवाज बाहेर पडूच शकला नाही; कारण त्या अनोळखी व्यक्तीने त्याच्या तोंडावर आणि नाकावर क्लोरोफॉर्ममध्ये भिजलेला रुमाल घट्ट दाबून धरला होता.

त्याच्या हातातून आपली सुटका करून घेण्यासाठी भीतीने गारठलेल्या वर्षनेने बरीच धडपड केली. त्यामध्ये डेस्कवरचा दिवा जमिनीवर पडला आणि अचानकच त्याचे घर पूर्णपणे अंधारात बुडून गेले. त्याच्या चेहऱ्यावर रुमाल घट्टपणे धरून ठेवला गेला असतानाच आपला उजवा हात क्रूरपणे मागच्या बाजूला फिरवला गेल्याचे वर्षनेला जाणवले. त्याच्या हाताला प्रचंड वेदना झाल्या. डोळ्यांतून अश्रुधारा वाहू लागल्या. क्षणभर तो निःशब्द आणि सुन्न झाला. त्याच्या शरीरावर क्लोरोफॉर्मचा परिणाम होत असतानाच आपल्याला घरातून बाहेर नेले जात असल्याचे त्याला समजले. त्यानंतर अचानकच त्याची धडपड पूर्णपणे थांबली आणि तिथे कमालीची शांतता पसरली.

बेशुद्धावस्थेतील वर्षनेला त्याच्या खुर्चीवरून आपल्या हातमोजे घातलेल्या हातांनी त्या हल्लेखोराने सहजगत्या उचलले आणि त्याला भिंतीला टेकवून बसवले. वर्षनेचे पाय त्याच्या शरीराशी काटकोनात पुढे पसरलेले होते. आपल्या कमरेभोवतीच्या पट्ट्याच्या आतील बाजूला असलेल्या पाकिटातून हल्लेखोराने डक्ट टेपची गुंडाळी बाहेर काढली. तिच्या साहाय्याने त्याने आपल्या केंद्याला घट्ट बांधून ठेवले. आणखी थोड्या डक्ट टेपच्या साहाय्याने त्याने वर्षनेचे हात त्याच्या पाठीमागे बांधून टाकले. अगदी आखीवरेखीव हालचाली करत त्या व्यक्तीने आपल्या कमरेला बांधलेल्या पिशवीत हात घालून एक छोट्यासा रबर शिक्का बाहेर काढला. त्याच्या टोकाशी असलेले रबर काढून त्याने तो शिक्का वर्षनेच्या कपाळावर मारला. एका छोट्याशा वर्तुळात असलेले एक किरमिजी रंगाचे लहानसे चक्र वर्षनेच्या कपाळावर उमटले होते.

वर्षने अद्यापही बेशुद्धावस्थेतच होता. त्याच वेळी वर्षनेने गोळा केलेल्या प्राचीन अवशेषांवरून त्या हल्लेखोराने झटकन नजर फिरवली. त्याने हल्ला करण्याआधी वर्षने ज्या तीन प्राण्यांची चित्रे असलेल्या

मुद्रेचे निरीक्षण करत होता, ती मुद्रा वगळता इतर सर्व गोष्टींकडे त्याने दुर्लक्ष केले. त्याने आपल्या कमरेच्या पट्ट्याच्या पिशवीतून एक छोटीशी प्लॅस्टिकची पिशवी काढली आणि तिच्यात ती मुद्रा ठेवून दिली आणि पुन्हा पट्टा कमरेला बांधून टाकला. इतर तीन मुद्रा कुठे होत्या?

ती मुद्रा त्या चार मुद्रांच्या संचातील एक मुद्रा होती, हे त्याला माहिती होते. त्यामुळे उर्वरित मुद्रांसाठी त्याने त्या ठिकाणी कसून शोध घेतला. त्या चार मुद्रा ज्या तबकडीवर एकत्रितपणे ठेवल्या जात असत, त्या तबकडीचाही तो शोध घेत होता. त्या तबकडीमुळेच त्या चारही मुद्रा एकत्रित राहू शकत. प्रत्येक खोक्याची त्याने बारकाईने तपासणी केली. डेस्कचे ड्रॉवर उघडून पाहिले. अगदी सोफ्याची कुशन्स त्याने तपासली; परंतु त्याच्या हाती काहीच लागले नाही. अखेरीस नाईलाजाने आणि रागारागाने तो पुटपुटला, “ह्या! काहीतरीच!”

त्याला आपल्या या मोहिमेत केवळ अल्पसा विजय मिळाला होता. आपल्या डाव्या खिशातून त्याने स्वॅन-मॉर्टनचा छोटासा चाकू बाहेर काढला. त्यावर आर. एम. ही अक्षरे कोरलेली होती. वर्षनेच्या बेशुद्धावस्थेतील शरीरावर तो झुकला आणि एखाद्या निष्णात शल्यविशारदाच्या कौशल्याने त्याने वर्षनेच्या डाव्या पायाच्या टाचेत चाकू घुसवून मांस बाहेर काढले. त्याने तो चाकू टाचेत तसाच ठेवून दिला. तो चाकू रक्तवाहिनी कापून आरपार गेला होता. वर्षनेच्या टाचेतून रक्ताची चिळकांडी उडाली. अद्यापही वर्षने बेशुद्धावस्थेतच होता. आता मृत्यूच्या दिशेने वर्षनेचा प्रदीर्घ आणि यातनामय प्रवास सुरू झाला होता.

आपल्या पट्ट्यातील पिशवीतून त्या मारेकऱ्याने रंगकामाचा ब्रश बाहेर काढला. वर्षनेच्या डाव्या पायातून बाहेर पडणाऱ्या रक्तात तो हळुवारपणे बुडवून, एखाद्या हस्ताक्षरतज्ञाच्या कौशल्याने वर्षनेच्या डोक्यावर असलेल्या भिंतीवर तो

लिहू लागला :

स्तेच्छ-निवाह-निधाने कालयसी करवलम्
धुमकेतुम् इवा किम अपि करलम्
केशवा धृत-कल्की-शरीरा जय जगदीश हरे

पुस्तकाच्या पानांतून

आंशविद्ध्या लहानग्या पोरि

आंद्रा व तातियाना
बूची

अनुवाद

रेश्मा कुलकर्णी-पाठारे

जगातल्या सर्वांत मोठ्या क्रौर्याच्या साक्षीदार ठरलेल्या दोन
चिमुरड्यांची आत्मकथा, ज्यांनी सत्तरीच्या उतरत्या वयात
भावनांना वाट मोकळी करून दिली...

दूरवरून आलेली गोष्ट

रशिया ते फियूमे

आमची गोष्ट तशी खूप मोठी आहे, आणि तिची सुरुवात झाली
तीसुद्धा फार दूरच्या ठिकाणी. आमचे वडील जियोवानी बूची यांचा
जन्म, फियूमे येथील इस्त्रियन मुळाच्या एका कॅथलिक कुटुंबामध्ये

झाला होता. १९२८ साली त्यांची आमच्या आईशी - म्हणजेच, मीरा पल्लोशी - फियूमेमध्ये भेट झाली. ते एकमेकांच्या प्रेमात पडले आणि सात वर्षांनंतर, लग्नबंधनात अडकले. १९०८ साली एका ज्यू कुटुंबामध्ये जन्मलेली मीरा, लहान असताना आपल्या आई-वडिलांसोबत फियूमेला स्थायिक होण्यासाठी आली होती. तिचे आई-वडील म्हणजे मोइस व रोझा पल्लो. रोझा, जिला आम्ही आमची लाडकी नोत्रा रोझा (आजी रोझा) म्हणून ओळखत असू, हिच्यासोबत ऑशविट्झचं पर्व सुरू होईपर्यंत आमचं फार आनंदाचं बालपण व्यतीत झालं. १८८३ साली फारबेरो कुटुंबामध्ये नोत्रा रोझाचा जन्म झाला होता. तिच्या जन्माच्या वेळी ते कुटुंब युकेन व रशियाच्या मध्यभागी स्थित असलेल्या विद्रिन्का नावाच्या शहरात स्थायिक होतं. नोत्रा रोझाच्या पारपत्रानुसार (ज्यामध्ये तिच्या मुलांच्या नावांचा समावेश होता) तिच्या व तिच्या मुलांच्या जन्माच्या वेळी विद्रिन्का रशियाचा भाग म्हणून ओळखला जात असे. ती लहान असताना, घरात रशियन व यिदिश भाषा बोलल्या जात.

१९१०च्या सुमारास (नेमकं साल आम्हाला ठाऊक नाही), एव्हाना मोइस पल्लोसोबत संसार थाटलेली नोत्रा रोझा, आपल्या नवीन कुटुंबासोबत विद्रिन्का सोडून निघाली. त्या काळी पूर्व युरोपमध्ये ज्यू धर्मीयांच्या विरोधात सतत चाललेल्या बंडाळ्यांना कंटाळूनच ते बहुतेक तिथून स्थलांतरित झाले असावेत. विद्रिन्काहून निघाल्यावर पल्लो कुटुंबाला बराच खडतर प्रवास करावा लागला. एका मोठ्या खंडामध्ये भटकत, अनेक हद्दी व देश पार करत, बऱ्याच ठिकाणी ज्यू लोकांबद्दल सहानुभूती नसलेल्या प्रदेशांमधून प्रवास करत जाताना त्यांना नक्कीच फार आव्हानं झेलावी लागली असतील. हा विसाव्या शतकातला युरोप होता. पहिलं महायुद्ध अद्याप सुरू व्हायचं होतं. अनेक पिढ्यांमधली माणसं घेऊन, पल्लो कुटुंब घोडागाड्यांमधून प्रवास करत फिरत होतं. यामध्ये आमचे पणजी-पणजोबा लीया व लझारो फारबेरो (त्यांचे मानवी अवशेष आम्हाला काही वर्षांपूर्वी फियूमे येथील ज्यू स्मशानभूमीमध्ये सापडले) व त्यांची मुलं : नोत्रा रोझा, तिचा नवरा मोइस पल्लो; आमची पणजी-मावशी रेबेक्का, तिचा नवरा सालोमन प्लोत्कीन; त्यांची चार मुलं; आणि बरीच नातवंडं व मावस भावंडं या सगळ्यांचा समावेश होता.

या जथ्याने काही काळ हंगेरीमध्ये व्यतीत केला. मोइस पलोचे काही नातेवाइक तिथे गोळ्या-चॉकलेटांचा एक कारखाना चालवत असत (किंवा, सांभाळत असत). पण तिथे ते फार काळ थांबले नाहीत. कदाचित लवकरच पॅलेस्टाईनला पोहोचू या आशेने, किंवा कदाचित आणखी काही चांगल्या संधी मिळतील का हे बघण्यासाठी, ते पुढे जात राहिले. अखेरीस, ते फियूमेला येऊन पोहोचले आणि तिथे त्यांनी आपला प्रवास थांबवण्याचा निर्णय घेतला. आमची जिसेला मावशी आम्हाला पुढे सांगत असे की समुद्राजवळचं शहर असल्याकारणाने, कुटुंबाने तसा निर्णय घेतला होता. त्या काळी ती वयाने खूप लहान असली तरी तिला तो प्रवास स्पष्टपणे आठवत होता. अत्यंत दमणूक करणारा प्रवास होता तो, असं ती सांगत असे.

असो. तर, पलो कुटुंब रशियावरून फियूमेला येऊन पोहोचलं, आणि काही काळाने पहिलं महायुद्ध सुरू झालं. त्याचा परिणाम म्हणून, जुन्या खंडाचा नकाशा पार बदलून गेला. साम्राज्य बदलली, जुन्या सीमा पुसून टाकून नव्या सीमा आखल्या गेल्या, संलग्नतांमध्ये चित्रविचित्र बदल घडून आले. एकूण, सगळंच बदललं. हाच तो टप्पा जेव्हा आमचं कुटुंब पहिल्यांदा विभागलं गेलं. त्या काळी ही बाब बऱ्यापैकी सामान्य होती. प्लोत्कीन कुटुंब अमेरिकेला स्थायिक होण्यासाठी निघालं. आधी सालोमन काका गेले, आणि मग त्यांची बायको-मुलं गेली. आपलं भविष्य अधिक चांगलं करण्याच्या हेतूने ते न्यू यॉर्कमध्ये स्थायिक झाले. युद्धानंतर नोत्रा रोझा व आमच्या काही मावशांच्या मृत्यूनंतर आमचा त्यांच्याशी संपर्क तुटला. (मात्र काही वर्षांपूर्वी, अगदी योगायोगाने, आमची पुन्हा भेट झाली. इंटरनेटची कृपा, अजून काय? झालं असं की, आंद्राची मुलगी सोनिया, आमची वंशावळ रेखण्याचा प्रयत्न करत असताना, प्लोत्कीन कुटुंबाचे अमेरिकन वारस तिच्या संपर्कात आले आणि त्यांनी तिला लिहून कळवलं की 'कदाचित आपण नातलग असू...')

रशियावरून निघालेल्या सहा फारबेरो भावंडांपैकी केवळ आमचे आजी-आजोबा फियूमेमध्ये राहिले. इतर सगळे अमेरिकेला निघून गेले. शहरातील ज्यू समाजाच्या मदतीने आणि वेळोवेळी आपल्या अमेरिकास्थित नातेवाइकांकडून मिळणाऱ्या आर्थिक साहाय्याने आपल्या मुलांना फियूमेमध्येच मोठं करण्याचा तिने निर्णय घेतला. फारशी श्रीमंती नसली तरी ते आपलं आयुष्य मानाने

जगत होते.

हा मुद्दा लक्षात ठेवायला हवा की, १९१९ पर्यंत, फियूमे शहर ऑस्त्रो-हंगेरियन साम्राज्याचा भाग होतं, आणि मग, पहिल्या महायुद्धानंतरचा लहानसा काळ सोडल्यास, १९२४ ते १९४५ ते इटालियन साम्राज्याचा भाग होतं. म्हणूनच, १९३०च्या दशकात जन्मलेल्या आम्ही दोघी स्वतःला प्रथमतः इटालियन समजतो. १९३०च्या शेवटच्या पर्वांमध्ये जन्माला आल्यामुळे, आमचं आयुष्य अनेक मोठ्या युरोपीय साम्राज्यांच्या अस्ताशी गुंफलेलं आहे.

नोत्रा रोझा स्वभावाने खूप धार्मिक होती. तिच्या आयुष्याच्या अंतापर्यंत ती अगदी नेमाने सिनेगॉगमध्ये जात राहिली. जानेवारी १९४४मध्ये नाझींनी ती इमारत जाळून टाकली. पण, फियूमेमध्ये धार्मिक असण्यात काही आक्षेपार्ह नव्हतं. ऑस्त्रो-हंगेरियन साम्राज्याचे काही ठळक दोष असले, तरी त्यांचे काही चांगले गुणही होते: ते तुमचं आडनाव बदलायचे नाहीत, अन्य अमुक धर्मांमध्ये विवाह करायची सक्ती करायचे नाहीत, आणि प्रत्येकाला आपापला धर्म पाळण्याची मुभा द्यायचे. त्यामुळे, आमच्या इथे कॅथलिक, ज्यू, मुसलमान, ऑर्थोडॉक्स, व प्रोटेस्टंट असे अनेक धर्मांचे लोक गुण्यागोविंदाने एकत्र नांदत असत. अढी-अडथळे किंवा सापत्नभाव - जे दुर्दैवाने लोकांमध्ये फार लवकर निर्माण होतात - त्यांना आमच्या इथे रुजू होण्याची सपशेल बंदी होती. किंबहुना सर्वसमावेशकतेला प्रोत्साहन दिले द्यायचे. ही बाब फार महत्त्वाची होती; यामुळेच आमच्या आजीला तिच्या मुलांना मुक्तपणे वाढवता आलं. आमच्या मते, याच कारणासाठी आमच्या कुटुंबाने फियूमेमध्ये स्थायिक होण्याचा निर्णय घेतला असावा. भीतीने पछाडलेल्या बंदिस्त वातावरणात अनेक दशकं घालवलेल्या फारबेरो आणि पल्लो कुटुंबीयांसाठी, फियूमेमधलं सुरक्षित व शांत जीवन सुखी-समाधानी वाटलं असेल, तर त्यात नवल ते काय?

ऑस्त्रो-हंगेरियन साम्राज्यामध्ये एका विशिष्ट प्रकारचं वातावरण रुजलेलं होतं. ते म्हणजे, विसाव्या शतकाच्या सुरुवातीला उगम पावलेलं *मितेल-युरोपाच्या* तत्वांशी संलग्न असं वातावरण. यामुळेच तर, सदर संस्थेत इतर अनेक दोष आणि उणिवा असूनही त्यांना कुठल्या बंधनात अडकल्यासारखं वाटलं नाही. अशा स्वतंत्र वातावरणात वाढलेल्या मीराने (म्हणजे, आमच्या

आईने), पुढे आमच्यावरही तसेच संस्कार केले. तिने आम्हाला इतर धर्माच्या लोकांना सारख्याच आदराने व सहिष्णुतेने वागवण्याची शिकवण दिली. आमच्या आयुष्यात व आजूबाजूला घडणाऱ्या घटनांकडे डोळसपणे बघण्याची शिकवण दिली. अगदी नाट्यी अत्याचारांशी दोन हात करतानाही तिने आम्हाला सतत तीच वृत्ती जपण्यासाठी प्रोत्साहित केलं. आज आम्ही जसे आहोत, आज आमचं जन्माने इटालियन पण वृत्तीने जागतिक असं जे व्यक्तिमत्त्व घडलेलं आहे, ते आईच्या याच प्रगतिशील शिकवणीमुळे घडलं आहे.

फियूमेच्या घरामध्ये नोत्रा रोझा आपल्या सहा मुलांसोबत राहात असे: सोनिया, जिसेल, आरोन, मीरा (आमची आई), पाओला, आणि ज्यूसेप्पी (जोस्सी काका). यापैकी सोनिया मावशी सर्वांत आधी १९०२ साली जन्मलेली, तर जोस्सी काका सगळ्यात शेवटी १९१३ साली (आणि सहापैकी केवळ एकटे फियूमेमध्ये) जन्मलेले. ते सगळे अगदी सर्वसामान्य पद्धतीने, इतर चारचौघांसारख्या सामान्य इच्छा-आकांक्षा, स्वप्न, आणि भय बाळगत वाढले. आरोन काका अगदी टोकाचे भाविक इसम; तर, आमची आई अगदी गरजेपुरती भाविक, किंवा नोत्राने सांगितल्यावरच सिनेगॉगला जाणारी. आमची आई आणि जिसेला मावशी सोडल्यास इतर सगळ्यांना नाझींनी ठार मारलं.

आधी सांगितल्याप्रमाणे, १९२८ साली माझ्या आई-वडिलांची भेट झाली. जियोवानी (ऊर्फ निनो) यांचा जन्म फियूमेमध्ये २४ जून, १९०६ रोजी झाला होता. ते आईपेक्षा दोन वर्षांनी मोठे होते. आमचे पप्पा म्हणजे अगदी विलक्षण व्यक्तिमत्त्व होते. दिसायला देखणे आणि स्वभावाने अत्यंत चांगले. त्यांचं कुटुंब मूळचं इस्त्रियन होतं, आणि त्यांचं मूळ आडनाव होतं बुकीक. १९३८मध्ये त्या नावाचं इटालियन रूपांतर होऊन बूची असं झालं. आमच्या कुटुंबाच्या इतिहासाला रंगवणारं काळाचं अन्य एक रूप स्वरूप...

पप्पांच्या आईचं नाव होतं मारिया सालोमन. ती कॅथलिक होती, पण कदाचित तिचंही कूळ-मूळ कुठे तरी ज्यू असावं. नोत्रा मारिया हॉटेल चालवत असे; म्हणून, पप्पा लहान वयात उत्कृष्ट स्वयंपाक करायला शिकले. नोत्रा मारियाचे पती - म्हणजे आमचे आजोबा नोत्रा तोमासो,

यांच्याशी आमची कधी भेट होऊ शकली नाही. ते खलाशी होते; नोत्रा आपल्या तिसऱ्या अपत्याच्या वेळी गरोदर असताना, स्ट्रॅट ऑफ मेसिनामध्ये जहाजावरून लाकूड वाहून नेत असताना नोत्रा तोमासोंचा अकाली मृत्यू झाला. पप्पांचा एक भाऊ विद्युततंत्रज्ञ होता, तर त्यांची एक बहीण, आन्त्वानेता (ऊर्फ टोन्सी) आत्या हिचा जन्म १९१९ साली झाला होता. आम्ही टोन्सी आत्याच्या अनेक वर्षे खूप जवळच्या भाच्या होतो.

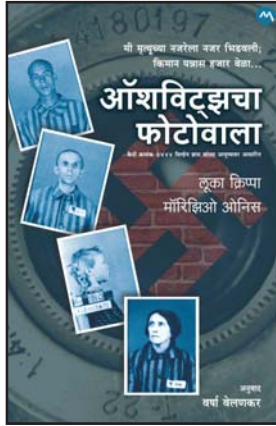
असो. तर, नोत्रा मारिया फार कडक शिस्तीने कॅथलिक धर्म पाळणारी स्त्री होती; म्हणून कदाचित तिला आम्ही फारसे आवडत नसू. पप्पांनी एका ज्यू स्त्रीशी लग्न केलेलं तिला मुळीच आवडलं नाही, आणि तिने कधीही त्यांच्या विवाहाला मान्यता दिली नाही. आपला या लग्नाला किती कडाडीचा विरोध आहे हे दाखवण्याची एकही संधी ती सोडत नसे.

त्याकाळच्या इतर अनेक युवक-युवतींप्रमाणे, माझ्याही आई-वडिलांची पहिली भेट घडली फियूमेच्या घंटाघराखाली. त्या घंटाघराच्या साक्षीने नवनवीन जोडपी एकत्र येण्याचा पायंडा कदाचित आजही सुरू असावा. लग्न होण्याच्या तब्बल सात वर्षे आधीपासून त्यांचा साखरपुडा झालेला होता. पप्पा एका केकच्या दुकानात काम करत असत, आणि फियूमाना संघासाठी व राष्ट्रीय सैन्य संघासाठी फुटबॉल खेळत असत. पुढे ते नेहमी सांगत असत की खरंतर त्यांना इटलीमधल्या सर्वात बलाढ्य संघापैकी एक असलेल्या बोलोना संघासाठी फुटबॉल खेळायचा होता. परंतु, आयुष्य त्यांना फार निराळ्या वाटेने घेऊन गेलं... कालांतराने, पप्पा खलाशी बनून जहाजावर स्वयंपाक्याचं काम करू लागले. त्यांना जहाजं फार प्रिय; आणि समुद्र म्हणजे तर त्यांचा जीव की प्राण! वृद्धापकाळात ते सेवानिवृत्त झाल्यावरही, सकाळी उठल्यावर सर्वात आधी गॅलरीमध्ये जाऊन दूरवर दिसणाऱ्या समुद्राला डोळ्यात साठवत असत.

पुस्तकाच्या पानांतून

ऑशविट्झचा फोटोवाला

लूका क्रिप्पा व
मॉरिझिओ ओनिस
अनुवाद
वर्षा वेलणकर

हजारो ज्यू कैद्यांच्या नजरेतला मृत्यू कैमेऱ्यात बंद करत
ऑशविट्झचं सत्य जगासमोर आणणाऱ्या फोटोवाल्याची
अस्वस्थ करणारी कादंबरी

“स्थिर बस! छान... हनुवटी जास्त वर करू नकोस. हलू नकोस... बस्स!”

कैमेऱ्याच्या शटरचा आवाज झाला आणि मोठ्या सहा बाय बारा सेंटिमीटरच्या निगेटिव्हवर त्या कैद्याची प्रतिमा अंकित झाली. कैदी बसला होता त्या फिरत्या खुर्चीजवळ ब्रास गेला. जणू काही आता हा आपल्याला मारणार या भीतीने तो कैदी एकदम मागे सरकला. पण

फोटोवाल्या ब्रासने त्याला धीर दिला.

“अरे ठीक आहे. मला फक्त काही गोष्टी नीट करायच्या होत्या.”

त्याने त्या माणसाच्या गणवेशाची कॉलर नीट केली आणि शर्टाचे एक बटण अर्धवट लागले होते, ते नीट केले.

पुन्हा कॅमेऱ्याच्या मागे जात ब्रासने लेन्समधून नजर स्थिर केली.

“तुझी टोपी काढ आणि थेट कॅमेऱ्याच्या लेन्सकडे रोगून बघ. पापण्या मिटू नकोस आणि हसायचे नाही. चेहरा वाकडा-तिकडा पण करायचा नाही, प्लीज... हा असा चेहरा करून काय बसलाय?”

फोटो काढायला काही सेकंद लागणार होते, पण तेवढा वेळही तो कैदी स्वतःच्या चेहऱ्यावरील भाव नियंत्रित करू शकत नव्हता. तो पोलिश होता आणि त्यामुळे ब्रासच्या प्रश्नांची उत्तरे तो मातृभाषेत देत होता.

“माझ्या पाठीत वेदना होताहेत. फार वेदना होत आहेत.”

कैद्याला स्टुडिओपर्यंत आणणारी व्यक्तीदेखील पोलिश होती. छळ छावणीत कैद्याला बढती देऊन कॅपोचा दर्जा दिला जात असे. ही पोलिश व्यक्ती कॅपो होती. तो कैद्याच्या खुर्चीजवळ आला आणि त्याने त्याच्या कानशिलात लगावली.

“ताठ बैस आणि तो फोटोवाला जे सांगतोय तसंच कर. इथे फक्त आदेश पाळायचे आहेत तुला, लक्षात ठेव!”

ब्रासने कॅपोकडे कटाक्ष टाकला. यापूर्वी त्याला इकडे पाहिले नव्हते आणि त्यामुळे तो नेमका कुठल्या विभागातून आला होता हेदेखील ब्रासला ठाऊक नव्हते. पण ब्रासला त्याचे भय वाटले नाही. या स्टुडिओमध्ये ब्रासच्या हाती अधिकार होते आणि जेव्हा विषय त्याच्या ‘अशिलांचा’ असेल, तर मग तो कैद्यांना वाईट वागणूक देण्याच्या अगदी विरुद्ध होता. विनाकारण त्यांना मारहाण तो खपवून घेणार नव्हता.

“कॅपो, त्याला पुन्हा मारू नका! निदान माझ्या स्टुडिओत तरी! कळलं का?”

संताप श्वासाबरोबर गिळून घेत ती व्यक्ती भिंतीला टेकून उभी राहिली. “ठीक आहे, ठीक आहे. पण या सडक्या कुत्र्याला मी नंतर बघून घेईन...”

ब्रासने पुन्हा एकदा त्या कैद्याला सूचना पाळण्याची विनंती केली आणि सरतेशेवटी त्याने लेन्सवर आपली नजर खिळवली. कपाळावर आठ्या, सताड उघडे डोळे आणि या स्थितीत स्वस्थ बसण्यासाठी आखडवून

ठेवलेली मान. शटरचा आवाज झाला.

ब्रासने डोके वर काढले, तरी कैद्याने कुठलीही हालचाल केली नाही. या निश्चल स्थितीत येण्यासाठी त्याला इतके कष्ट पडले होते, की त्यातून पुन्हा सामान्य व्हायला त्याला खूप वेळ लागला. त्याचे डोळे अजूनही सताड उघडे होते आणि त्याच्या कृश झालेल्या चेहऱ्यावर ते फारच बटबटीत दिसत होते. पांढरे फट्टे! त्या एका क्षणात त्या डोळ्यांना इतर सगळ्यांचा जणू विसर पडला होता. त्याच्या त्या संपूर्ण चेहऱ्याला आणि त्याच्या संपूर्ण अस्तित्वालाच त्या डोळ्यांनी एक वेगळे तेज मिळवून दिले होते. जणू काही कधीही न विझण्याचा निश्चय केलेली एक ज्योत त्या डोळ्यांमध्ये एकदम तेवू लागली होती.

त्याला ब्रासने भानावर आणले.

तो खुर्चीजवळ गेला आणि एक खटका त्याने दाबला. लगेच त्या कैद्याची ती फिरती खुर्ची ९० अंशाने वळली. आता त्याच्या अर्ध्या चेहऱ्याचे छायाचित्र काढणे शक्य होते. पण जेव्हा ब्रासने लेन्समधून पाहिले, तर तो कैदी आता जरा जास्त उंचावर असल्याचे त्याच्या लक्षात आले. दुसऱ्या एका खटक्याने खुर्ची खाली आणली गेली आणि मग कुठे त्या कैद्याची मान हवी तेवढ्या उंचीवर आली.

“ती टोपी घालू नकोस आणि तुझ्या समोरच्या भिंतीकडे बघ.”

त्याने ऐकले आणि फोटोवाल्याने त्याचा शेवटचा फोटो काढला.

“छान. आता तू जाऊ शकतोस.”

“चल, चालायला लाग,” कॅपो खेकसला!

खुर्चीतून उतरून पुन्हा उभे राहताना त्या कैद्याच्या चेहऱ्यावर निराशा होती. फोटो काढण्याच्या निमित्ताने त्याला मिळालेले ते सुटकेचे काही क्षण आणखी थोडे लांबावे असे त्याला वाटत होते. पुन्हा बाहेरच्या गारठ्यात शिरण्याची त्याची इच्छा नव्हती. तिथल्या उबदारपणात त्याला थांबायचे होते. पण आता वेळ नव्हता. त्याची जागा घेण्यासाठी रांगेतला दुसरा कैदी तयार होता. आधीच रांग खोलीच्या बाहेर सरपटत लांब गेली होती. ब्रासने नजर टाकली तर आणखी वीस तरी कैदी बाहेर रांगेत वाट पाहत होते. परस्पररांशी एक शब्दही न बोलता आपल्या बोलावण्याची वाट पाहत ते अगदी ताठ उभे होते. शब्दही उच्चारायचा नाही, हा नियम मोडण्याची त्यातील एकाचीही हिंमत नव्हती.

त्या रांगेतील एकाला - बरोबर तिसऱ्या कैद्याला - शिंक आली आणि कॅपोच्या संतापाचा स्फोट झाला.

“हरामी! चिलटा! घाणेरड्या ज्यू कुत्र्या!”

अचानक त्याने त्या कैद्याला मारायला सुरुवात केली. आधी त्याच्या शरीरावर बुक्क्यांचा मार पडला आणि नंतर त्याच्या चेहऱ्यावर तो मारायला लागला. स्वतःला वाचवण्यासाठी कैदी पाठीत वाकला आणि आपल्या दोन्ही हातांनी तो स्वतःचा बचाव करण्याचा प्रयत्न करू लागला. प्रतिकार करण्याची ताकद त्याच्याकडे नव्हती आणि म्हणून फक्त तो कण्हत राहिला. तेही अगदी हळू आवाजात. तो वेदनेला वाट मोकळी करून देत होता. पण ती कुजबूजही कॅपोला भडकायला पुरेशी होती. इतर कैदी घाबरून एकदम मागे सरले. हे थांबायला हवे होते. नाहीतर त्या कैद्याचा मृत्यू निश्चित होता.

“त्याला आता इकडे पाठवा!” कॅपोकडे पाहून ब्रासने त्या कैद्याकडे बोट केले. तो जमिनीवर लोळण घेत होता.

कॅपोला आता थांबल्यावाचून पर्याय नव्हता. संतापाने तो थरथरत होता. “हाच का बरं? रांगेत इतर जण पुढे आहेत ना?”

फोटोवाला ब्रास पुढे गेला आणि कॅपोच्या दंडाला धरून त्याने त्याला कैद्याच्या गटापासून दूर केले. त्याला त्याच्याशी शत्रुत्व घ्यायचे नव्हते. म्हणून अगदी नम्रपणे ब्रास त्याच्याशी बोलू लागला. पण त्याच्या बोलण्याला धार होती आणि त्यात विनंतीवजा धमकीदेखील होती.

“मला वाटतं की या सगळ्यांना इथे फोटो काढण्यासाठी आणण्याचे आदेश तुझ्या प्रमुखाने तुला दिलेले नाहीत?”

“अगदी मलाच दिले आहेत.”

“आणि जर यांचे सगळ्यांचे फोटो निघाले नाहीत, तर जबाबदारी कुणावर असणार आहे?”

कॅपोच्या मुठी वळल्या आणि त्याने क्षणभर ब्रासकडे पाहिले. ब्रासलाही त्याच्या रुद्रावताराचा प्रसाद मिळू शकणार होता. कारण होता तर तोही एक छळ छावणीतला कैदी. कॅपोच्या भाषेत बोलायचे, तर आणखी एक सडका उंदीर! पण कॅपोने स्वतःला आवर घातला.

“काय म्हणायचंय तुला?” तो पुटपुटला.

ब्रासने आवाज आणखी मृदू केला.

“मला आदेश आहेत की मी सुस्थितीत असलेल्या कैद्यांचेच फोटो

काढावेत. फोटो चांगले यायला हवेत. मला जखमा झालेल्या अवस्थेतील, डोळे काळे झालेले आणि हाडं मोडलेल्या अवस्थेतील लोक नकोत. छळ झालेले कैदी मला चालणार नाहीत. माझ्या वरिष्ठाला हे सगळं चालत नाही. कळलं?” कॅपोने ओठ आवळून घेतले. त्याला कळले होते. चेहऱ्यावर एक स्मित आणण्याचा असफल प्रयत्न त्याने केला. “हा जो काही किरकोळ प्रकार इथे घडला, त्याबद्दल तू तुझ्या वरिष्ठाला सांगणार नाहीस, हो ना?”

ब्रासने होकारार्थी मान हलवली. “मी शब्दही उच्चारणार नाही. पण आता या कैद्यांचे फोटो काढणं आवश्यक आहे. नाहीतर या माराच्या खुणा त्याच्या चेहऱ्यावर दिसायला लागतील. तुम्ही कुठल्या कमांडमध्ये नियुक्त आहात?”

“आम्ही गॅरेजमध्ये आहोत. हे सगळे कामगार आहेत आणि आजकाल हे सगळेच सुस्त झाले आहेत आणि हातपाय पसरू लागलेत...”

तो पुन्हा गुरगुरला. जणू काही ऑशविट्झमध्ये शिस्त लावण्याची जबाबदारी फक्त त्याचीच आहे, याची त्याला जाणीव झाली होती. मग त्या वेदनेने तळमळणाऱ्या कैद्यावर खेकसत त्याला तो फोटो काढायच्या फिरत्या खुर्चीकडे घेऊन जाऊ लागला.

पहिला शॉट: तीन चतुर्थांश चेहरा आणि डोक्यावर टोपी.

दुसरा शॉट: टोपी काढून पूर्ण चेहरा.

तिसरा शॉट: अर्धा चेहरा. पुन्हा टोपी न घालता.

प्रत्येक वेळी कैद्यांचे छायाचित्र ओळखपत्र काढून झाले की तडेक ब्रॉडका झेसमधल्या निगेटिव्ह काढून दुसरी रीळ त्यात भरत असे. दरम्यान स्टॅनिस्लाव त्रालका हाताने लिहिलेले एक ओळखपत्र तयार करून तिसऱ्या शॉटच्या वेळी त्या कैद्याच्या बाजूला ठेवायचे काम करत असे. म्हणजे त्या शॉटमध्ये कैद्याची ओळख अंकित व्हावी. कैदी कुठून आले आहेत, त्यांचा छावणीतील नोंदणी क्रमांक आणि ऑशविट्झला त्यांना आणण्याचे कारण, असे सगळे तपशील ते नोंदवून घेत असत. कॅपोचा मार खाल्लेल्या कैद्याच्या माहितीकडे ब्रासने नजर टाकली तेव्हा त्याला कळले, की तो ‘पोल एस्’ म्हणजेच स्लोवेनियातील एक राजकीय कैदी आहे आणि त्याचा परिचय क्रमांक ९८३५ होता. ब्रासने हिशेब लावला आणि ती व्यक्ती या छळ छावणीत त्याच्यानंतर अगदी काही महिन्यातच दाखल झालेली असावी, असा अंदाज त्याने बांधला.

आटोपते घेताना ब्रासने त्या कैद्याला जाण्याचा इशारा केला आणि तो वळून जात असताना त्याच्या डोळ्यांतील आभाराची नोंद घ्यायला तो चुकला नाही. कैद्याला जाणीव झाली होती की ब्रासने त्याचा बेदम मारहाणीपासून बचाव केला होता. पण फोटोवाल्याने नजर खाली वळवली होती आणि त्याच्या आभाराला प्रतिसाद दिला नाही. या माणसाचे पुढच्या सगळ्या त्रासापासून रक्षण करण्याची जबरदस्त इच्छा ब्रासच्या मनाला शिवून गेली होती. त्याचा फोटो न काढता त्याला तसेच पाठवून दिले तर नोंदणीच्या गणतीत चूक होणार, याची जाणीव असतानाही त्याच्या मनात हा विचार आलाच. शंभरपैकी नव्याण्णव वेळा स्टुडिओत एकदा येऊन गेलेला कैदी पुन्हा कधीच परत येत नाही; त्याला आणखी एक संधी मिळण्यापूर्वीच त्याचा खून झालेला असतो, हे ब्रासला ठाऊक होते. पण त्याला मदत करण्याची तीव्र इच्छा ब्रासला झालीच.

तो स्वतःचाही विचार करू लागला होता. जर्मनांच्या टाळक्यांमध्ये नेमके काय चालले होते, याची तिथे कुणाला किंचितशीही कल्पना नव्हती. आणि जर का एक फोटो कमी आहे असे लक्षात आले, तर त्यालाच वेठीला धरले जाण्याची शक्यताही आहे, हे तो स्वतःलाच सांगत होता. त्यामुळे जे काही सुरळीत चालले होते, त्यात अडथळा यावा अशी ब्रासची अजिबात इच्छा नव्हती.

कॅपोने रांगेतील पुढल्या कैद्याला फोटो काढायला म्हणून पुढे फरफटत आणले, तेव्हा ब्रासने समोरच्या भिंतीवरच्या घड्याळावर नजर टाकली. प्रत्येक तासाच्या ठोक्याला त्या घड्याळातील छोटा कुकुर पक्षी समोर येऊन आवाज करायचा. अर्धा दिवस निघून गेला होता आणि आता कुठल्याही क्षणी हा पक्षी बाहेर येऊन गाणार, याची त्याला जाणीव झाली. तो गाणारा पक्षी आणि त्याचा आवाज ब्रासच्या डोक्यात जात असे. अगदी नको त्या वेळी तो पक्षी गात असे. पण ते घड्याळ तिथून काढून टाका, असे जर्मनांना सांगण्याची हिंमत तो कधीच गोळा करू शकला नाही. त्याच्या या मागणीने बर्नहार्ड वॉल्टरचे कुतूहल नक्की चाळवले गेले असते आणि तेवढे कारण पुढील परिणामांसाठी पुरेसे ठरले असते. या विचारांमध्येच एक मिनिट गेला आणि घड्याळातील तो पक्षी गाऊ लागला. ब्रासच्या पोटात मात्र भुकेने कावळे कोकलू लागले होते आणि तो तसाच झटकन कॅमेऱ्याकडे वळला.

दुसऱ्या क्षणी फोटोग्राफी स्टुडिओचा कॅपो फ्रान्झ मॉल्ट्झ खोलीत शिरला. ब्रासने त्याचे खूप आदरपूर्वक स्वागत केले. “या, या कॅपो. बाहेर सकाळचे वातावरण प्रसन्न होते की नाही?”

गारठलेल्या शरीराला उब देण्याच्या प्रयत्नात मॉल्ट्झने शरीर गदगदा हलवले आणि आपला रुंद पार्श्वभाग भिंतीजवळच्या हीटरकडे वळवून तो उभा राहिला. “पोलिश हरामखोरा, तू तुझ्या कामावर लक्ष दे आणि माझी चौकशी करण्याची तुला काही गरज नाही.”

गपगुमान ब्रासने मान खाली घातली आणि त्याने नजर झेसच्या भिंगावर टेकवली.

हा कॅपो दिवसभर छळ छावणीच्या कुठल्या भागात उंडारत असतो, याची कुणालाच काही कल्पना नव्हती. पण याला फोटोग्राफीतील ओ का ठो कळत नाही आणि फक्त एक-दोन फोटोचे प्रिंट काढण्याव्यतिरिक्त हा कवडी कामाचा नाही, हे सगळ्यांना कळून चुकले होते. परिचय-नोंदणी कक्षाचा कॅपो म्हणून याची नियुक्ती कशी काय झाली, हे एक कोडेच होते. पण त्याला यासंदर्भात एक अवाक्षरही विचारण्याची हिंमत कुणातच नव्हती. या विभागात तोच वरिष्ठ होता आणि त्याचे ते स्थान लक्षात ठेवणे पुरेसे आणि आवश्यक होते. हीटरच्या जवळ उभा राहून तो अनेकदा फोटो काढताना अगदी बारकाईने लेन्सवर काम करणाऱ्या ब्रासला निरखत असे.

आता फोटो काढायच्या खुर्चीत एक मुलगा बसला होता.

त्याचे वय अठरा वर्षांच्या वर नव्हते; आणि त्याचा चेहरा कॅमेऱ्याच्या लेन्समधून न्याहाळताना ब्रासच्या घशात आवंढा दाटून आला. स्टार ऑफ डेव्हिडचा एक पिवळा आणि त्यावर लाल त्रिकोण त्याच्या छातीजवळ गणवेशावर शिवला होता. हा मुलगादेखील ज्यू होता आणि याचेही आयुष्य लवकरच संपुष्टात येणार होते. पण ब्रासच्या हृदयाला पाघळवणारे काही वेगळेच होते. नुकतेच पौगंडावस्थेतून बाहेर पडलेल्या कोवळ्या मुलाच्या नजरेतील तो एक विश्वासाचा तीव्र भाव त्या मुलाच्या काहीशा निस्तेज पण स्वच्छ डोळ्यांत ब्रासला दिसला. त्याने तो आतून हलला होता.

संपूर्ण चेहऱ्यावर वांग असलेल्या त्या कोवळ्या मुलाच्या पापण्या छान लांब होत्या; अगदी मुलींसारख्या! वर्तणुकीत सभ्यता होती. गालांवर किंवा हनुवटीवर अजून मिसरूड फुटण्याचे कोणतेही चिन्ह नव्हते. या मुलाच्या

तोंडून एकही अपशब्द निघूच शकत नाही, याची खात्री ब्रासला त्याला निरखताना वाटली. त्याला मृत्युदंड देणाऱ्याच्या चेहऱ्याकडे भयाण नजरेने पाहत; आपल्याला हे का मारताहेत, हा प्रश्न डोळ्यांत घेऊन तो आईचा धावा करित जिवानिशी जाणार, हे नक्की होते. कदाचित त्याच्याकडे आणखी दोन आठवड्यांचा काळ जिवंत राहण्यासाठी शिल्लक होता. ढोर मेहनत, गारठा, भूक आणि कॅपोचा मार! या सगळ्यात तो जितका तग धरू शकेल तेवढे दिवस त्याच्याकडे होते.

तिसरा फोटो काढून होतो न होतो तोच मॉल्ट्झ किंचाळला, “वेग!”

चल, चालता हो, नाहीतर फोडून काढीन, अशा अर्थाची धमकी असलेला तो जर्मन भाषेतील आदेश होता.

तो मुलगा फ्रेंच होता त्यामुळे त्याला जर्मनमधला तो आदेश नीट कळला नाही. पण आवाजातील दरारा कळला आणि शक्य तितक्या लवकर तो त्या खुर्चीतून उठून जाण्यासाठी वळला. पण त्या हालचालीत हवी तितकी गती नव्हती.

त्याचे पाय अजून पूर्णपणे जमिनीवर टेकलेही नव्हते की गॅरेजमधून धाडल्या गेलेल्या कॅपोने खुर्ची पुन्हा मूळ जागी नेण्यासाठीचा खटका दाबला आणि खुर्ची गरकन वळली. एखाद्या असहाय, निर्जीव बाहुलीप्रमाणे तो मुलगा खुर्चीतून फेकला गेला आणि ब्रासचा झेस कॅमेरा ज्या फळीवर बसवला होता, त्याच्या काठावर त्याचे कपाळ ठाकदिशी आदळले.

त्याच्या शरीराची हालचाल होत नाही, हे पाहून ब्रासला त्याला उचलून घ्यावेसे वाटले. पण छळ छावणीत आणलेल्या कैदांना मदत करणे निषिद्ध होते आणि तसे केले असते तर ब्रासचा जीव धोक्यात आला असता. पण तो मुलगा काही वेळात उठून उभा राहिला. कॅपोने त्याला दाराकडे ढकलले आणि तसे करताना तो क्रूरपणे हसायला मात्र विसरला नाही. गॅरेजवाल्या कॅपोकरता हा कैद्यांसाठीचा जीवघेणा खेळ नवीन होता आणि त्यात तो गुंगून गेला. त्याला मजा वाटू लागली होती.

“झकास! चल, पुन्हा एकदा करायचं का आपण हे?” त्याने मॉल्ट्झला विचारले.

अभिप्राय

विश्वभान निर्माण करणाऱ्या युद्धकथा

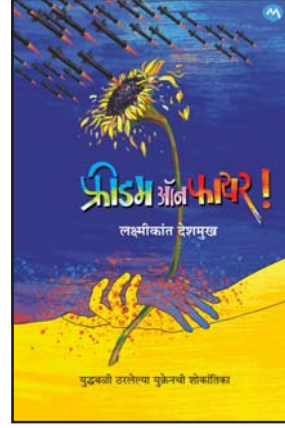
डू यू स्मेल दॅट? नेपलम फ्रेंड्स... विल यू बीअर द स्मेल ऑफ नेपलम अँट एनी टाइम?

मी डिक्शनरी काढली. नेपलम या शब्दाचा नक्की अभिप्रेत अर्थ शोधला. पेट्रोल असलेला अत्यंत ज्वलनशील पदार्थ, जो बॉम्बमध्ये वापरला जातो. विशेषतः वनस्पतींचे क्षेत्र क्षणात नष्ट करणे हे त्याचे कार्य. अर्थात या क्षेत्रात लपलेले सैनिकसुद्धा क्षणात नष्ट होतात. एका अर्थी नेपलम म्हणजे निश्चित मृत्यूचा वास.

४ मेच्या 'लोकसत्ता' वृत्तपत्रात बातमी वाचली. 'रशियाचा युक्रेनच्या ओडेसा शहरावर पुन्हा क्षेपणास्त्र हल्ला.' मन भीतीने शहारून आले... डू यू स्मेल नेपलम? हा केवळ एका सिनेमातील डायलॉग आहे की आत्ताच कोणी छद्मीपणे युक्रेनसाठी काढलेले उद्गार आहेत?

२४ फेब्रुवारी, २०२४ ला युक्रेन-रशिया युद्धाला दोन वर्ष पूर्ण झाली. या दिवसाचे औचित्य साधून लेखक श्री. लक्ष्मीकांत देशमुख यांनी 'फ्रीडम ऑन फायर' हा कथासंग्रह प्रसिद्ध केला. सात युद्धकथा असलेले हे पुस्तक वाचताना अनेक विचार मनात रुंजी घालतात. युद्धाविषयी सर्वसामान्य माणसांच्या, विशेषतः स्त्रीच्या मनातली नेमकी भावना काय असते? राजकीय पातळीवर युद्ध करण्याचा निर्णय घेताना राजकारण्यांचा नेमका कोणता

विचार असेल? तथाकथित देशप्रेम, भूभाग की मानवता? युद्धात सहभागी नसलेल्या देशातील जनतेने नेमका काय विचार करून कोणा एका देशाची बाजू घ्यायची असते? त्यातही जर राजकीय समर्थन आणि मानवतावादी भावनिक समर्थन दोन वेगवेगळ्या देशांना असेल तर? मुळात युद्धामुळे वैश्विक विनाश किती आणि फायदा किती होतो? या साऱ्याच प्रश्नांची उत्तरे आपल्याकडे नसली तरीही वाचकाला विचारप्रवण करण्याची पूर्ण क्षमता या कथासंग्रहात नक्कीच आहे.

युक्रेन आणि रशिया या प्रत्यक्ष युद्ध सुरू असलेल्या दोन देशांची पार्श्वभूमी घेऊन लिहिलेल्या सदर युद्धकथा केवळ साहित्यातील एक वेगळा प्रयोग म्हणावा, एवढेच नाही तर त्या बुद्ध, गांधी यांच्या शांततेचा सल्ला देत जगाचे डोळे उघडणाऱ्या कथा आहेत. लेखक श्री. देशमुखांनी अत्यंत सरळ, सुबोध लेखनातून युद्धाची परिणती ही युद्धभूमीव्यतिरिक्त इतर नात्यांत, घरात, अगदी आपल्या मनातही कशी होते याचे चित्रण केले आहे. प्रेम आणि द्वेष या भावना उलगडून दाखवताना ते एक व्यक्ती, एक प्रदेश, एक देश या बंधनांच्या पलीकडे संबंध विश्वाच्या शांती, सलोख्याकडे आपले लक्ष वेधतात. कोणीही व्यक्ती फक्त एखाद्या देशाचा नागरिक नसून तो एक विश्वमानवसुद्धा असतो, ही संकल्पना मांडताना ते भारताच्या 'वसुधैव कुटुंबकम्' या भावनेची विनम्र आठवण करून देतात. कोणत्याही संवेदनशील लेखकाने नेहमीच समाजाप्रति आपली ठोस भूमिका घ्यायला हवी. जे लेखक समाजोपयोगी, शांतीचे विचार मांडत नाहीत त्यांच्या लेखनाचा समाजाला काहीही उपयोग नाही, असे माझ्याप्रमाणे इतर अनेक वाचकांनाही वाटत असतेच.

'फ्रीडम ऑन फायर' हे पुस्तक वाचताना एका बाजूला साहित्य क्षेत्रातल्या या नव्या प्रयोगात वाचक हरवून जातो, तर दुसऱ्या बाजूला युद्धाचा खरा 'अनर्थ' आपल्या डोक्यात चढत जातो. रशिया-युक्रेन युद्धाबाबत भारताने प्रखर नैतिक भूमिका घ्यायला हवी. हे युद्ध थांबवण्यासाठी प्रयत्न करायला

हवेत. बलाढ्य अण्वस्त्रसंपन्न रशिया व कमी सैन्यबळ असलेला छोटा युक्रेन असे हे विषम युद्ध निषेधार्ह असायला हवे. दोन वर्षांहून जास्त काळ सुरू असलेले हे युद्ध रशिया जिंकू शकत नाही आणि युक्रेन हरणे शक्य नाही, अशी परिस्थिती आहे. युक्रेनी नागरिकांचे युद्ध सोसणे आणि मृत्यूची पर्वा न करता देशप्रेमासाठी लढत राहणे, हे मानवी अंगांने जगाला समजले पाहिजे. त्या अनुषंगाने प्रत्येक समंजस भारतीयालासुद्धा याची जाणीव झाली पाहिजे, असे मानवतावादी कलावंत म्हणून लेखक श्री. देशमुख यांना वाटते. ही युद्धशोकांतिका आपण बुद्धीने आणि हृदयाने समजून घ्यावी म्हणूनच त्यांचा हा कथाप्रपंच आहे हे निश्चित.

लेखकाच्या शांती व समंजस्य, बंधुता व स्वातंत्र्य या भूमिकेशी कथा वाचताना आपण सहमत होत जातो; कारण 'फ्रीडम ऑन फायर' या कथासंग्रहाला वैश्विक भवतालाचे स्पष्ट भान आहे. 'युद्धाला माणुसकीची दिशा दाखवणारे लेखन' असे याचे वर्णन करता येईल. शांततेचे समर्थन स्पष्ट शब्दांत रुजवणारे हे लेखन आहे. कथा वाचताना आपण कथेतील पात्रांबरोबर नुसते एकरूप होत नाही, आपले केवळ मनोरंजनच होत नाही तर कोणत्याही युद्धाला स्पष्ट नकार आणि शांतता प्रस्थापित करण्याच्या दृष्टीने आपली भूमिका काय असावी याचे स्पष्ट भान आपल्याला येत राहते. हेच या कथांचे आणि पर्यायाने लेखकाचे साध्य आहे.

एक विनोदी कलावंत आणि युक्रेनचे विद्यमान राष्ट्राध्यक्ष व्होलोडीमिर झेलेन्स्की यांनी मे २०२२मध्ये कान्स चित्रपट महोत्सवाचे उद्घाटन करताना जे भाषण केले ते या कथालेखनासाठी इमोशनल ट्रिगर ठरले असे पुस्तकाच्या मनोगतात श्री. लक्ष्मीकांत देशमुख सांगतात. सदर भाषणाचा काही भाग प्रस्तावनेत वाचायला मिळतो. भाषणाच्या शेवटी झेलेन्स्की म्हणतात, 'एवढेच सांगेन, धीर सोडू नका, द्वेष संपून जाईल, हुकूमशहा मरून जातील; पण स्वातंत्र्याचा कधीही अस्त होणार नाही. ते असेल. असेलच!'

एक प्रकारचा मनस्वी सकारात्मक धीर युक्रेनी बांधवांना देण्याबरोबरच त्यांची स्पष्ट व खंबीर भूमिका यातून व्यक्त झाली आहे. साहिरच्या कवितेच्या ओळी मनोगताचे शीर्षक म्हणून वापरताना लेखक म्हणतात 'ए शरीफ इन्सानो, जंग टलती रहे तो बेहतर है।' इथेच आपल्याला कथासंग्रहाच्या प्रवासाच्या दिशेची कल्पनाही येते.

युद्धाच्या पार्श्वभूमीवर सुरू होऊन त्या कथा निर्णायक शांतीपर्यंत पोहोचणे हे या पुस्तकाचे यश आहे. एकूण सात दीर्घ कथांमधली पहिली कथा 'द ग्रेट डिक्टेटर' मधील बार्बरा ही युक्रेनी आहे. तिच्या रशियन नवऱ्याला सोडून युद्धामुळे खंडहर होत असलेल्या आपल्या मायभूमीत परत येते. युद्धभूमीवर प्रत्यक्ष राहून चित्रपट बनवण्याचा मानस ठेवते. बार्बराला युद्धातील मृत्यूच्या धोक्याची कल्पना असतेच; परंतु तिच्या मृत्यूनंतर तिने बनवलेली चित्रफीत जगापर्यंत कशी पोहोचते? एक कलावंत आपली टोस भूमिका घेण्यासाठी आपला परिवारच नव्हे तर स्वतःसुद्धा आत्मदान करण्याची हिंमत कशी दाखवू शकतो? लेखकाने केलेली ही मांडणी स्तिमित करणारी आहे.

पुढची कथा 'लव्ह, वॉर अँड...?' युद्धाच्या पार्श्वभूमीवर लिहिलेल्या कथांमध्ये लव्ह, वॉर अँड...च्या पुढे पीस हा शब्द उद्गारणे आपल्याला अनुचित वाटते हेच लेखकाला सूचित करायचे आहे. या कथेतील केंद्रस्थानी असलेल्या अँजेलिनाबरोबर मला माझा स्त्रीवादी दृष्टिकोन मिळताजुळता वाटला. अँजेलिनाचे आई-वडील युक्रेनी नागरिक असून, युक्रेनच्या उज्वल भवितव्याची इच्छा बाळगतात. वडील जरी मूळचे रशियन असले तरी युक्रेनमध्ये स्थायिक होऊन तिथल्या जीवनमानाशी समरस झालेले आहेत; परंतु अँजेलिनाला रशियन तरुण इव्हान आवडतो. सुरवातीला अतिशय सुंदर, योग्य असणारी गोष्ट नंतर-नंतर कुरूप आणि पूर्ण चुकीची कशी ठरते हे मुळातून पाहण्यासारखे आहे.

आयुष्यात भेटलेला प्रथम पुरुष आवडणे एवढीच अँजेलिना - इव्हानच्या प्रेमाची खोली होती, हे वाचकांना आपसूकच समजते. इव्हान रशियाचा गुप्तहेर असल्याचे समजताच आपण चांगल्याच फसवल्या गेल्याचे तिच्या लक्षात येते. अँजेलिना आपल्या मुलीला, नतालियाला घेऊन आई-वडिलांकडे परत येते. इथे तिला बोरिस भेटतो, जो युक्रेनचा एक निष्ठावंत सैनिक असतो. पहिल्या लग्नाची भीती बसल्यामुळे बोरिसबरोबर लिव्ह इन रिलेशनशिपमध्ये राहणारी अँजेलिना, युद्धात झालेल्या बोरिसच्या मृत्यूनंतर तिच्या पोटात असलेल्या बोरिसच्या बाळासंदर्भात व आपली मुलगी नतालियाबाबत नेमका काय विचार करते हे पाहणे खरोखरच लक्षणीय आहे. या कथेत रशियन इव्हान आपल्या युक्रेनी पत्नीचा तिच्या इच्छेविरुद्ध

अघोरी देहभोग घेतो, असे चित्रित केले आहे. हा बलात्कार, पत्नीच्या असाहाय्य परिस्थितीचा, दुबळेपणाचा फायदा घेऊन तिला अपमानित करणे, नियंत्रणात घेणे यासाठीचा एक भ्याड प्रयत्न आहे; पण निश्चितच लेखकाला फक्त बलात्कार चित्रित करायचा नाही तर प्रसंगातून जणू निःशस्त्र, असाहाय्य परिस्थितीत असलेल्या युक्रेनवर होत असलेले हल्ले हे एखाद्या बलात्काराएवढेच घृणास्पद, भ्याड आहेत हे सूचित करायचे आहे.

पुस्तकातली तिसरी आणि शीर्षक कथा म्हणजे 'फ्रीडम ऑन फायर' ही दिमित्री व सोफिया या बहीण-भावंडांच्या नातेसंबंधांवर लिहिली गेली आहे. रशियन बातमीदार सोफियाला तिचा युक्रेनमधील भाऊ दिमित्री युक्रेन युद्धाच्या खऱ्या बातम्यांची दृश्यं व व्हिडिओ पाठवण्याचा घाट घालतो व रशियन समाजमाध्यमांमधला फसवा कारभार जगासमोर आणण्यासाठी प्रयत्न करतो. त्याचे काय परिणाम त्यांना भोगावे लागतात व एकूणच, शांततेच्या व मानवतेच्या ध्यासाने काय साध्य होऊ शकते हे या कथेतून प्रभावीपणे मांडले गेले आहे.

भारतातील अनेक विद्यार्थी वैद्यकीय शिक्षणासाठी युक्रेनमध्ये जात होते. तसे पाकिस्तानी व इतर देशांतील विद्यार्थीसुद्धा येत असतात. सहा वर्षांच्या विद्यार्थी दशेत एकमेकांमधली धार्मिक तेढ बरीच कमी होते. 'सच अ लाँग जर्नी' ही कथासुद्धा धार्मिक भेदाच्या पलीकडची सहृदयता आपल्या समोर सहज पण सक्षमपणे उभी करते. भारतीय शिव आणि पाकिस्तानी मून यांच्यात वैद्यकीय शिक्षण घेताना घट्ट स्नेहभाव जडतो. आणि दोघेही रशियन हल्ल्यातून युक्रेन वाचायला हवा, या एकाच भावनेने युक्रेन युद्धबांधवाना मदत करतात.

एक डॉक्टर म्हणून भारतीय, पाकिस्तानी, युक्रेनी हा भेद तर गळून पडतोच; पण एका मुक्या प्राण्यावरही उपचार केले जातात. स्पार्कल हा कुत्रा आहे विसरून, कथेतील एक पात्र म्हणून वाचक त्याच्यावर कधी प्रेम करू लागतो ते कळतही नाही. स्पार्कलच्या मलूलपणाचे कारण शोधताना डॉक्टर शिव म्हणतात, "सततच्या बॉम्बवर्षावानं काही कळत नसल्यामुळे मुके प्राणी बावरून जातात. एक प्रकारे ते आतून मिटून जातात व खाणे-पिणे सोडून देतात. मला प्रश्न पडतो एवढी गहन संवेदनशीलता मुक्या प्राण्यात असेल तर प्रगल्भ बुद्धीच आपल्यातली संवेदनशीलता, सहिष्णुता

एवढी नष्ट करत आहे की काय की आपण एकमेकांसमोर जीवघेण्या युद्दालाही तयार व्हावे?”

‘अ पर्सनल स्टोरी वुईथ युनिव्हर्सल अपील’ या पाचव्या कथेत एका स्त्रीची तरुण जुळी मुले आहेत. युरी आणि ब्लादिमीर ऊर्फ ओलेक्सी . युक्रेन-रशिया युद्दात त्यांना आपल्या जैविक नात्याचा विसर पडू नये व त्यांनी एकमेकांसमोर सैनिक म्हणून उभे राहून परस्परांचा घात करू नये असे कोणत्याही आईला वाटणे अगदी स्वाभाविक आहे; पण नेमका ओलेक्सी युक्रेनकडून तर युरी रशियाकडून युद्धसैनिक म्हणून दाखल होतात. दोन्ही मुलांवर सारखेच प्रेम करणाऱ्या आईच्या मनातल्या भावना, व्यथा-वेदना आणि देशप्रेम या कथेतून हळुवार उलगडत गेले आहे. ही कथा संपता-संपता आपण कधीही, कुठेही, कसलेही युद्ध घडूच नये अशा मानसिकतेपर्यंत येऊन पोहोचतो.

‘ने वॉर, ओन्ली पीस’ आणि ‘ए युनिक लव्हस्टोरी’ या कथांमधून गांधीवादी तत्त्व - शांतता आणि अहिंसा व देशाप्रति असलेली निडर निष्ठा व प्रेम यामुळेच युक्रेनमध्ये इतिहास घडेल अशी आशा लेखक व्यक्त करतात.

स्त्रीवादी विचार करणारी वाचक म्हणून, या सर्व कथा वाचताना कधी पत्नी, कधी प्रेयसी, कधी आई, तर कधी बहीण बनून अंगभूत वात्सल्य व ममत्व या चाचण्यांवर या युद्धाकडे बघण्याची क्षमता माझ्यात निर्माण झाली. मुळातच सर्व कथांच्या केंद्रस्थानी स्त्री असल्याने एक तरल सृजनभाव लेखकाच्या नेणीवेतून उतरलेला आहे. शोषणाला झुगारून जगण्याचा मूलभूत हक्क दर्शवणाऱ्या या कथा आपल्यासमोर मांडताना लेखक तटस्थ भूमिका घेतात. अंतिम विचार वाचकावर सोडून परिस्थितीचा सर्व बाजूंनी विचार करण्याची क्षमता वाचकांत निर्माण करतात. रशिया-युक्रेनचे वास्तव, जगण्याबद्दलची निष्ठा, लोकशाहीचे समर्थन या सर्व आशयाचा, चिंतनाचा व तपशिलांचा ताळमेळ पुस्तकात दिसून येतो; परंतु हे सत्य व तीव्र युद्धकथेचे पुस्तक असूनही त्यातले भयानक कौर्य प्रेमकथांमागे झाकोळले गेले आहे, असे मला वाटते. अर्थात युद्ध आणि प्रेम या परस्परविरोधी भावना आहेत. सदर पुस्तकातील प्रत्येक कथेत मृत्यू अभिप्रेत असला तरी त्यातील गंभीरता आपल्यापुढे ठळक स्पष्ट होते. हे लेखकाच्या शब्दसामर्थ्याचे कौशल्य आहे. अशा सहज पण जाणीवपूर्वक होणाऱ्या युद्धमृत्यूंबद्दल

सामान्य भारतीय काय विचार करतो हे जगाला याद्वारे दिसून येईल. समाजाप्रति एक संवेदनशील, सांस्कृतिक, सर्वमान्य लोकशाहीच्या न्यायाने भूमिका घेणे हा लेखकाचा स्वभाव व निश्चय दिसून येतो.

भारतीय परंपरेतील बुद्धांची शांतता व गांधीजींची अहिंसा जगासमोर नव्याने मांडण्याचा संकल्प या कथांमधून केलेला आहे, त्याबद्दल लेखक लक्ष्मीकांत देशमुख यांचे आभार मानायला हवेत. त्यांनी एक प्रकारे प्रत्येक कथेतून युक्रेन व रशिया युद्धामुळे स्वातंत्र्यावरच घाला घातला जात असल्याने त्याबाबत तीव्र निषेध नोंदवला आहे. विश्वभान निर्माण करणारे व जागतिक पातळीवर नोंद घेण्यासारखे एक पुस्तक, असे मी या पुस्तकाचे थोडक्यात वर्णन करू शकेन.

– सविता कुरुंदवाडे, पुणे

नवीन आवृत्ती

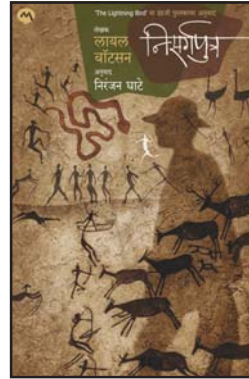
निसर्गपुत्र

लायल वॉटसन

अनुवाद

निरंजन घाटे

निसर्ग आणि आफ्रिकनांच्या सहवासातून
एका निसर्गपुत्राने फुलवलेली गूढरम्य,
अभ्यसनीय गाथा

किंमत : २२०/-रु. | पोस्टेज ५०/-रु. | ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

५८ | मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४

नवी संहिता... नवा आशय...

क्रांतीच्या पाटेवर

भा. द. खेर

क्रांती की प्रीती या द्वंद्वत सापडलेल्या
तरुणाची संघर्षमय कहाणी

किंमत : १९०/-रु. | पोस्टेज ५०/-रु. | ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

नादलक्ष्मी

भा. द. खेर

साध्या, सोप्या, भावगर्भ शैलीत तरीही चिंतनशीलतेने जीवनाला
भिडणाऱ्या कथा

किंमत : १७०/-रु. | पोस्टेज ५०/-रु. | ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४ | ५९

१६ जून ते १५ जुलै २०२४ दरम्यानचा दिनविशेष
दिनविशेषानिमित्त पुस्तकसंचावर ५० टक्क्यांपर्यंत सूट

खालील संचावर १६ ते ३० जून दरम्यान खास सवलत

१६ जून - डॉ. नंदकुमार उकडगावकर यांचा जन्मदिन

'हेल मेट्स' या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत १८०/- । सवलत किंमत १२६/-

१८ जून - जागतिक पितृदिन

'चिकन सूप फॉर द फादर्स सोल, भाग - १', 'चिकन सूप फॉर द फादर्स सोल, भाग - २', 'चिकन सूप फॉर द सोल इंडियन फादर्स', 'चिकन सूप फॉर द सोल इंडियन फादर्स भाग २', 'चिकन सूप फॉर द फादर अँड सन सोल, भाग - १', 'चिकन सूप फॉर द फादर अँड सन सोल, भाग - २', 'चीपर बाय दी डझन', 'वपु', 'वपु सांगे वडिलांची कीर्ती', 'पितृऋण', 'स्वामीकार', 'असा असावा बाप', 'द सिन्स ऑफ द फादर', 'लेट हर फ्लाय' या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत २९९०/- । सवलत किंमत २०९३/-

१७ जून - संत कबीर यांचा जन्मदिन

'भक्तीत भिजला कबीर', 'म्हणे कबीर दिवाणा', 'मी धार्मिकता शिकवतो, धर्म नाही!', 'साद घालतो कबीर', 'ऐका संतानो', 'प्रेमरस... कबीरांचा!' या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १०६५/- । सवलत किंमत ६७९/-

१७ जून - प्रा. शशिकांत कुगांवकर यांचा जन्मदिन

'नभांतमणी' या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत ४२०/- । सवलत किंमत २९४/-

१९ जून - बेबी हालदार यांचा जन्मदिन

'आलो-आंधारि' या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत १६०/- । सवलत किंमत ९९/-

२० जून - रॉबर्ट क्रेस यांचा जन्मदिन

६० । मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४

‘द वॉचमन’, ‘द वॉन्टेड’, ‘द मंकीज रेनकोट’ या पुस्तकांवर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ११९०/- । सवलत किंमत ८३३/-

२१ जून - ग्रेगरी डेव्हिड रॉबर्ट्स यांचा जन्मदिन

‘शांताराम’ या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत ९९५/- । सवलत किंमत ६९७/-

२१ जून - स्वाती चांदोरकर यांचा जन्मदिन

‘अनाहत’, ‘आणि विक्रमादित्य हरला!’, ‘सेलिब्रेशन’, ‘एक पायरी वर’, ‘फॉरवर्ड
अँड डिलिट’, ‘गोल गोल राणी’, ‘हिज डे’, ‘काळाकभिन्न’, ‘पवित्रम्’, ‘शेष’,
‘उत्खनन’, ‘वपु’, ‘युथनेशिया’, ‘तोड’, ‘सापशिडी’, ‘अथक’, ‘ब्लॉटिंग पेपर’
संचाची मूळ किंमत ३५१०/- । सवलत किंमत २२८२/-

२१ जून - बहार दत्त यांचा जन्मदिन

‘हरित युद्धे’, या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत २५०/- । सवलत किंमत १७५/-

२१ जून - जागतिक संगीत दिन

‘मायकल जॅक्सन : एक जादू आणि बेधुंदी!’, ‘मंद्र’, ‘अभोगी’, ‘अनाहत’
या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत २०१०/- । सवलत किंमत १४०७/-

२१ जून - जागतिक योग दिन

संच १ - ‘आपण आपले ताणतणाव - एक चिंतन’, ‘आरोग्यासाठी योग’,
‘पाठदुखी घालविण्यासाठी योगसाधना’, ‘फिट फॉर ५०+ फॉर विमेन’, ‘ची
रनिंग’, ‘ध्यानसूत्र’, ‘‘स’ सुखाचा!’, ‘चिंता सोडा सुखाने जगा’, ‘पाणी : एक
अद्भुत उपचारपद्धती’, ‘धन्वंतरी घोघरी’, ‘चला जाणून घेऊ या! चालणे’,
‘हृदयाचे पुनरुज्जीवन करणारे ई.ई.सी.पी. तंत्र’, या पुस्तकांच्या संचावर विशेष
सवलत

संचाची मूळ किंमत २०४०/- । सवलत किंमत १२५७/-

संच २ - ‘निरामय यशासाठी ध्यान’, ‘द माइंड जिम’, ‘२० मिनिटे तंदुरुस्तीसाठी’,
‘स्थूलतेला करा टाटा’, ‘स्वतःचा शोध’, ‘अर्थाच्या शोधात’, ‘मनावर विजय’,
‘एकच पेला शिवाम्बूचा’, ‘चला जाणून घेऊ या! तंदुरुस्ती’, ‘चला जाणून घेऊ
या! आयुर्वेदाद्वारे आहार आणि आरोग्य’, ‘पीस, लव्ह अँड हीलिंग’ या

पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १८९०/- । सवलत किंमत १२१३/-

संच ३ - 'चिंतामुक्त जीवन', 'कार्यमग्न, व्यस्त लोकांसाठी योगसाधना', 'सर्व वयोगटांसाठी योगसाधना आणि ध्यानधारणा', 'फिट फॉर ५०+ फॉर मेन', 'हसत-खेळत ध्यानधारणा', 'प्रिझनर्स ऑफ अवर थॉट्स', 'सुंदर मन', 'अन्नपुराण-आयुर्वेदिक, आधुनिक', 'लव्ह, मेडिसिन आणि मिरॅकल्स', 'चला जाणून घेऊ या! योगविद्या', 'सौंदर्य आणि तारुण्य टिकविण्यासाठी योगसाधना' या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १९०५/- । सवलत किंमत १२५३/-

२२ जून - डॅन ब्राऊन यांचा जन्मदिन

'एन्जल्स अँड डेमन्स', 'डिसेप्शन पॉईंट', 'डिजिटल फॉट्रेंस', 'द दा विंची कोड', 'द लॉस्ट सिम्बॉल', 'इन्फर्नो', 'ओरिजिन' या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ३८७०/- । सवलत किंमत २३५२/-

२२ जून - महादेव मोरे यांचा जन्मदिन

'चेहऱ्यामागचे चेहेरे', 'ईगीन', 'चिताक', 'एकोणिसावी जात', 'माणसं - अशीही', 'मत्तीर', 'झोंबर्ड', 'पाव्हाणा', 'बळी', 'तुझी कथा माझे शब्द', 'गब्रू', 'रैत', 'प्रवाह', 'झेंगाट', 'बत्ताशी', 'म्हाई', 'हेडाम', 'तिंगाड' या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ३८८५/- । सवलत किंमत २५२५/-

२२ जून - विकास स्वरूप यांचा जन्मदिन

'सहा संशयित', 'स्लमडॉग मिलेनिअर' या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ७४५/- । सवलत किंमत ५२२/-

२४ जून - बाबू गंजेवार यांचा जन्मदिन

'चाणाक्ष' या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत ३९५/- । सवलत किंमत २७७/-

२५ जून - सुधा रिसबूड यांचा जन्मदिन

'अंतरिक्षाचा वेध', 'गार्डिअन', 'कल्पित-अकल्पित', 'रिचर्ड फाईनमन : एक हरहुन्नरी व्यक्तिमत्त्व' या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ७९०/- । सवलत किंमत ५०५/-

६२ । मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४

२५ जून - शशी पाटील यांचा जन्मदिन

‘एकच पेला शिवाम्बूचा’ या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत १८०/- । सवलत किंमत १०९/-

२५ जून - जोना लेहरर यांचा जन्मदिन

‘प्रतिभेचा इंद्रधनू’ या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत २५०/- । सवलत किंमत १७५/-

२६ जून - छत्रपती शाहू महाराज जयंती

‘छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपती : एक मागोवा’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपती : पत्रव्यवहार आणि कायदे’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपतींचे जाहीरनामे व हुकूमनामे’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपतींची भाषणे’, ‘राजर्षी शाहू, कर्मवीर भाऊराव पाटील आणि प्रबोधनकार ठाकरे’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपती : एक अभ्यास’, ‘समाजक्रांतिकारक राजर्षी शाहू छत्रपती’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १८३५/- । सवलत किंमत ११९१/-

२६ जून - पर्ल एस. बक यांचा जन्मदिन

‘काळी’, ‘पिढी दर पिढी’, ‘द मदर’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १०२०/- । सवलत किंमत ७०४/-

२७ जून - राम प्रधान यांचा जन्मदिन

‘पहिली फेरी?(१९६५ भारत-पाक युद्ध)’, ‘वादळ माथा ते १९६५ भारत-पाक युद्ध’, ‘माझी वाटचाल : मेटकॉफ हाउस ते राजभवन’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १०४५/- । सवलत किंमत ६४९/-

२७ जून - ई. आर. ब्रेथवेट यांचा जन्मदिन

‘टू सर, विथ लव्ह’ या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत १८०/- । सवलत किंमत १०९/-

३० जून - दिनकर जोषी यांचा जन्मदिन

‘अ-मृत पंथाचा यात्री’, ‘अंकरहित शून्याची बेरीज’, ‘अयोध्येचा रावण आणि लंकेचा राम’, ‘कालपुरुष’, ‘महाभारतातील मातृवंदना’, ‘महाभारतातील पितृवंदना’, ‘सुरम्य सूर्यास्त’, ‘रामायणातील पात्रवंदना’, ‘इथे कुणी नाही’, ‘महामानव सरदार पटेल’, ‘कृष्ण वन्दे जगद्गुरुम्’, ‘परतुनि ये घनश्याम’, ‘अमृतयात्रा’,

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४ । ६३

‘द्वारकेचा सूर्यास्त’, ‘भारतीय संस्कृतीचे सर्जक’, ‘प्रश्नप्रदेशापलीकडे’, ‘प्रकाशाची सावली’, ‘प्रतिनायक’, ‘चक्र ते चरखा’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत संचाची मूळ किंमत ४७००/- । सवलत किंमत २९३८/-

३० जून - करण बजाज यांचा जन्मदिन

‘कीप ऑफ द ग्रास’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत १६०/- । सवलत किंमत ९९/-

खालील संचांवर १ ते १५ जुलै दरम्यान खास सवलत

१ जुलै - जागतिक विनोद दिन

संच १ - ‘कसं बोललात! भाग १ ते ७’, ‘हसाल तर वाचाल’, ‘फुकट’, ‘गोलमाल’, ‘हेलमेट्स’, ‘झांझिबारी मसाला’, ‘तिंगाड’, ‘कांघाचा वांदा’, ‘पुल एक आनंदयात्रा’, ‘पुणं एक साठवण’, ‘गोष्टींचं एटीएम’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत २४८५/- । सवलत किंमत १७४०/-

संच २ - ‘गुदगुल्या’, ‘इल्लम’, ‘वावरी शेंग’, ‘खुशखरेदी’ ‘जुगलबंदी’, ‘ताजमहालमध्ये सरपंच’, ‘धिंड’, ‘जावईबापूंच्या गोष्टी’, ‘हुबेहूब’, ‘गुदगुल्या’, ‘भुताचा जन्म’, ‘हसणावळ’, ‘माझ्या बापाची पेंड’

संचाची मूळ किंमत १९२०/- । सवलत किंमत १३४४/-

१ जुलै - इव्हा हॉफमन यांचा जन्मदिन

‘कालाय नमः’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत १६०/- । सवलत किंमत ११२/-

२ जुलै - जागतिक UFO दिन

‘पृथ्वीवर माणूस उपराच!’, ‘देव? छे! परग्रहावरील अंतराळवीर!’, ‘अंतराळवीर सुनीता विल्यम्स’, ‘स्वप्नाकडून सत्याकडे...(कल्पना चावलाची कहाणी)’, ‘अंतराळ स्पर्धा’, ‘अंतरिक्षाचा वेध’, ‘जॉर्ज अँड द ब्लू मून’, ‘जॉर्ज अँड द शिप ऑफ टाईम’, ‘जॉर्ज अँड द अनब्रेकेबल कोड’, ‘जॉर्ज अँड द बिग बैंग’, ‘जॉर्जेस कॉस्मिक ट्रेझर हंट’, ‘जॉर्जेस सिक्रेट की टू द युनिव्हर्स या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ३७९०/- । सवलत किंमत २६५३/-

२ जुलै - पीटर कुझनिक यांचा जन्मदिन

६४ । मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०२४

‘अमेरिकेचा न सांगितला गेलेला संक्षिप्त इतिहास’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत ४९५/- । सवलत किंमत ३४७/-

४ जुलै - नेथानिएल हॉथॉर्न यांचा जन्मदिन

‘प्रायश्चित्त’, ‘शापित वास्तू’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ६५०/- । सवलत किंमत ४५५/-

४ जुलै - डॉ. अरविंद कुलकर्णी यांचा जन्मदिन

‘उपयोजित समीक्षा : लक्षणे आणि पडताळणी’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत १६०/- । सवलत किंमत ११२/-

४ जुलै - व्हेरा गिसिंग यांचा जन्मदिन

‘आठवणींचे मोती’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत २४०/- । सवलत किंमत १६८/-

४ जुलै - नीरज कुमार यांचा जन्मदिन

‘खाकी फाइल्स’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत २५०/- । सवलत किंमत १७५/-

४ जुलै - जीन सॅसन यांचा जन्मदिन

‘ग्रीग अप बिन लादेन’, ‘मयादा - इराकची कन्या’, ‘युवराज्ञी’ या पुस्तकांच्या
संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ८७०/- । सवलत किंमत ४९९/-

५ जुलै - वीर संघवी यांचा जन्मदिन

‘नवभारताचे शिल्पकार’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत १४०/- । सवलत किंमत ९८/-

६ जुलै - रेखा बैजल यांचा जन्मदिन

‘अज्ञेय’, ‘प्रस्थान’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ३४०/- । सवलत किंमत १६९/-

७ जुलै - परमपूज्य दलाई लामा यांचा जन्मदिन

‘करुणेचे बीज’, ‘परमसुखाची पर्वणी’, ‘धर्मांमधील बंधुत्वाच्या मार्गावर’ या
पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ७३०/- । सवलत किंमत ५१५/-

१० जुलै - खिस टर्नी यांचा जन्मदिन

‘१९१२ ‘अंटाकिर्टिकाच्या शोधात’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत ४५०/- । सवलत किंमत ३१५/-

११ जुलै - रिमल चंगडे यांचा जन्मदिन

‘आजचा मेनू’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत २९५/- । सवलत किंमत १४६/-

११ जुलै - झुंपा लाहिरी यांचा जन्मदिन

‘द नेमसेक’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत २७०/- । सवलत किंमत १४९/-

११ जुलै - जेन गार्डम यांचा जन्मदिन

‘द मॅन इन द वुडन हॅट’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत ३५०/- । सवलत किंमत २०९/-

१२ जुलै - जागतिक मलाला दिन

‘मी मलाला’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत ३९५/- । सवलत किंमत २४९/-

१२ जुलै - मनोहर माळगांवकर यांचा जन्मदिन

‘इथे थबकली गंगामाई’, ‘कान्होजी आंग्रे’, ‘दि प्रिन्सेस’, ‘वादळवारा’ या पुस्तकांच्या
संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १८५९/- । सवलत किंमत १३०१/-

१३ जुलै - बाजीप्रभू बलिदान दिन

‘पावनखिंड’, ‘श्रीमान योगी’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत १०००/- । सवलत किंमत ७५०/-

१५ जुलै - अनंतराव खरात यांचा जन्मदिन

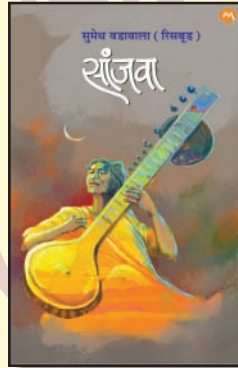
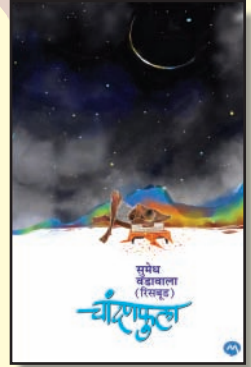
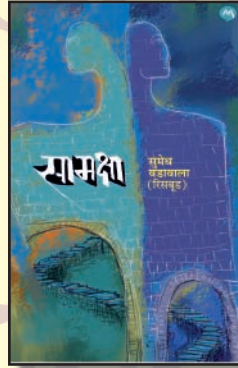
‘शर्यती-स्पर्धा-खेळ’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत २००/- । सवलत किंमत १२९/-

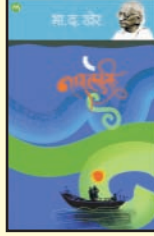
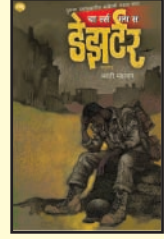
आवर्जून
वाचावे
असे काही

आशयघन कथानक
आणि आकर्षक
कथनशैलीतील
सुमेध रिसबूड
यांच्या कथा
दशकांच्या अंतराने
पुन्हा वाचकांच्या
भेटीस

ebook available

आवर्जून वाचावे...

मेहता मराठी ग्रंथजगत

१९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड,
टेलिफोन भवन समोर, पुणे-३०. फोन-०२० २४४७६९२४

प्रति, _____

